

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Jan Hanák

**Sociální práce v dětských domovech se zaměřením na přípravu dítěte
na samostatný život**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: ThLic. Jakub Doležel, Th.D.

2019

Anotace

Bakalářská práce se zabývá popisem sociální práce s klienty dětských domovů v rámci jejich přípravy pro budoucí samostatný život. Zaměřuje se také na součinnost sociálních pracovníků a vychovatelů v dětském domově. Ve výzkumné části odpovídám na otázku, jakými metodami a v jakých směrech jsou děti v dětských domovech připravovány na život, který je čeká po odchodu z dětského domova. V mé práci využívám kvalitativního výzkumu, který jsem realizoval formou polostrukturovaných rozhovorů. Daná zjištění mohou být užitečná pro různé rozvíjení nových metod práce sociálních pracovníků, kteří působí v dětských domovech.

Klíčová slova: dětský domov, klient, sociální práce, sociální pracovník, součinnost, vychovatel

Annotation

The Bachelor Thesis deals with the description of social work with clients of children's homes as a part of their preparation for their future independent life. It also focuses on the cooperation of social workers and tutors in the children's homes. In the research section, I answer the question, which methods are being used and in which ways children in children's homes are prepared for life after leaving children's homes. In my work I am using qualitative research, which I carry out in the form of semi-structured interviews. The findings may be useful for the development of new methods of work for social workers who work in children's homes.

Keywords: children's home, client, cooperation, tutor, social work, social worker

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedl v seznamu literatury.

Podpis

Poděkování

Děkuji panu ThLic. Jakubu Doleželovi, Th.D. za jeho připomínky, rady, zkušenosti a trpělivost při sepisování této práce

Obsah

Úvod	6
1 Charakteristika základních pojmů.....	8
1.1 Sociální práce a její vymezení	8
1.2 Etický kodex a jeho garant v ČR a další legislativní ukotvení profese	9
1.3 Sociální práce jako akademická disciplína	10
1.4 Systém profesního vzdělávání	10
1.5 Základní paradigmaty sociální práce	11
1.6 Specifika sociální práce v dětském domově.....	12
2 Ústavní výchova.....	13
2.1 Legislativní ukotvení ústavní výchovy.....	13
2.2 Formy ústavní výchovy	14
2.3 Charakteristika dětského domova.....	15
2.4 Rizika ústavní výchovy obecně– tuto pasáž jsem přeformuloval a sloučil s psychickými dopady	17
2.5 Psychologický dopad ústavní péče na dítě .Chyba! Záložka není definována.	
2.6 Specifické odchylky ve vývoji jedince v ústavním prostředí Tento oddíl jsem přeformuloval	19
3 Individuální plánování u ohrožených dětí.....	21
3.1 Sociálně-ekologický model	22
4 Samostatný život člověka ve společnosti opět přeformulováno	24
4.1 Proces osamostatňování klientů ústavních zařízení náhradní výchovné péče v ČR	26
5 Empirická část.....	28
5.1 Cíl výzkumu	28
5.2 Výzkumná otázka	28
5.3 Výzkumná metoda.....	28
5.4 Výzkumný soubor.....	29

5.5	Způsob zpracování dat.....	29
5.6	Sběr dat.....	30
5.7	Analýza dat.....	31
6	Výsledky.....	33
6.1	Oblasti přípravy klientů na samostatný život.....	33
6.1.1	Sebeobslužná činnost.....	33
6.1.2	Finanční gramotnost.....	34
6.1.3	Mezilidské vztahy.....	35
6.1.4	Volnočasové aktivity.....	36
6.1.5	Vzdělávání.....	36
6.2	Formy a postupy přípravy klientů na samostatný život.....	37
6.2.1	Externí spolupráce dětského domova.....	38
6.2.2	Vytváření vzorů.....	38
6.2.3	Jednorázové akce.....	39
6.3	Možnost ověření situace klientů po jejich odchodu.....	40
6.4	Problémy v životě klientů po odchodu z dětského domova.....	41
6.4.1	Hledání práce.....	41
6.4.2	Bydlení.....	42
6.4.3	Nalezení vhodných budoucích partnerek a partnerů.....	43
6.5	Spolupráce s původními rodinami klientů.....	43
6.5.1	Dobrá spolupráce a podpora.....	43
6.5.2	Podkopávání autority, špatná spolupráce.....	44
	Diskuze a limity výzkumu.....	46
	Závěr.....	48
	Citovaná literatura.....	49

Úvod

V praxi je sociální práce v dětském domově spíše otázkou administrativy. Sociální pracovník by však měl na klienty působit také výchovně, v tomto poli vidím značné rezervy. V průběhu praxe jsem zjistil, že sociální pracovníci jsou v současné době zahrnováni administrativou a nemají kapacitu věnovat se výchovnému aspektu v dětských domovech. Rovněž v odborné literatuře jsem našel pouze málo zdrojů zabývajících se výchovnou činností sociálního pracovníka a jeho součinností s prací vychovatelů v těchto zařízeních. Právě tuto součinnost považuji za klíčovou při přípravě klienta na jeho budoucnost.

„Sociální práce má svůj sociálně-pedagogický rámec, jehož prostřednictvím uskutečňuje hlavní cíle a strategické úkoly. K hlavním cílům a úkolům může patřit působení na klienta, aby pochopil vlastní situaci, aby se adaptoval na nové podmínky, získal nové kompetence a aktivně se zapojil do společnosti. Rozdíl mezi pedagogikou a sociální prací je, že pedagogika své činnosti směřuje na vzdělávání a výchovu zatím co sociální práce na poskytování různých forem sociální pomoci“ (Hojdarová, 2015, s. 13).

Téma dětských domovů je pro mě velice zajímavé. Toto téma jsem si vybral, protože bych se ve své budoucí kariéře sociálního pracovníka chtěl touto cílovou skupinou zabývat a pracovat s ní. Velký vliv na výběr tohoto tématu má i to, že jsem absolvoval dvouměsíční praxi v jednom dětském domově.

Témata, která se týkají ohrožení dětí, jsou velmi emotivní. Děti se potřebují vyvíjet jak po fyzické, tak psychické, sociální a spirituální stránce, aby se v dospělosti dokázaly o sebe postarat samy. V tomto úkolu zastává nezastupitelnou roli rodina a škola. Děti v dětských domovech ve většině případů svou vlastní rodinu mají, ovšem ta často selhává, a proto bývají umisťovány do ústavní výchovy, což s sebou nese jistá rizika. Významnou prací, která se touto problematikou zabývá, je *Psychická deprivace v dětství* (1963) od psychologů Z. Matějčka a J. Langamaiera. Jedná se o téma vlivu ústavní výchovy na psychický vývoj dítěte. Tato práce se proslavila i ve světě.

Na toto téma již byly napsány také podobné diplomové práce od Jitky Válkové z roku 2017- *Příprava dětí v dětských domovech na samostatný život*, která ve své práci charakterizuje dětské domovy, legislativní ukotvení a následně ve své výzkumné části hodnotí, z pohledu klientů, efektivitu práce pracovníků DD. V této práci dochází k tomu, že děti v ústavním zařízení jsou připravovány nedostatečně, a proto často selhávají (Válková, 2017).

Diplomová práce Radky Badinkové z roku 2010- *Problematika samostatného života po odchodu z DD*. V této práci autorka popisuje rovněž základní pojmy, systém náhradní rodinné péče a ústavní péče. Její výzkumná část je pak realizována formou dotazníků, ve kterých děti z DD odpovídají na nejrůznější dotazy. Autorka z realizovaného výzkumu vyvozuje, že problém není v nedostatečné přípravě těchto dětí v DD na samostatný život. Problém, dle jejího názoru, tkví v nemožnosti těchto bývalých klientů DD se o někoho opřít. Dále dochází k závěru, že je důležité preventivně pracovat s problémovými rodinami, aby nemuselo docházet k umístování dětí do dětských zařízení (Badinková, 2010).

Bakalářská práce Zuzany Martiškové z roku 2012 se zabývá podobným tématem. Téma se nazývá *Odchod plnoletých z dětských domovů*. Ve své práci zkoumá období adolescence a dále možnosti sociálního začlenění klientů po odchodu z dětských domovů. Ve své práci dochází k závěru, že je nutná spolupráce dětských domovů a neziskového sektoru. Také uvádí, že podpora těchto lidí, kteří opouštějí zařízení ústavní výchovy, ze strany státu je krátkodobá a nedostatečná (Martišková, 2012).

Na podobná témata bylo sepsáno velké množství dalších prací, ze kterých v této práci dále čerpám.

Děti v dětských domovech jsou specifická skupina, protože nevyrostají v běžné rodině a funkce, kterou by měla plnit rodina, tak plní dětský domov. V úvahu je třeba vzít i to, za jakých podmínek se do dětských domovů dostaly, zda je tam dali jejich rodiče dobrovolně či byly do dětských domovů umístěny na základě rozhodnutí soudu kvůli nevyhovujícím podmínkám v rodině.

Dětský domov zde tedy má plnit náhradní funkce, které by měla plnit rodina. Důležitou otázkou zůstává, v jaké míře se děti dokážou orientovat a začlenit se do společnosti v jejich budoucích životech a jak tyto ústavy dokážou nahradit funkce, které má běžně zastávat rodina.

Cílem této mé bakalářské práce tedy je popsat sociální práci s dětmi v dětském domově se zaměřením na jejich budoucí samostatný život.

Tato práce je rozdělena na dvě části, na teoretickou a na výzkumnou část. V teoretické části se budu věnovat objasňování pojmů, problémům, které jsou spojeny s výchovou dítěte mimo rodinu a také související legislativě. V praktické části v kapitole 5 se věnuji výzkumu metod a forem práce s klienty dětských domovů.

1 Charakteristika základních pojmů

V této části kladu za důležité uvést vymezení sociální práce, jak je sociální práce legislativně zakotvená, jakým způsobem jsou chráněni klienti i sociální pracovníci a dále vzdělávání sociálních pracovníků atd. Postupně se dostávám k tématu, čím je sociální práce v dětském domově specifická a v čem spočívá.

1.1 Sociální práce a její vymezení

Matoušek uvádí, že se jedná o společenskovední disciplínu i oblast praxe. Základními cíli sociální práce je odhalit sociální problém, vysvětlit a odstranit či aspoň zmírnit jej. Sociální práce se odráží od společenské solidarity a zároveň od myšlenky naplňování individuálního lidského potencialu. Sociální pracovníci pomáhají jednotlivým osobám, skupinám, komunitám či rodinám uzpůsobit anebo navrátit způsobilost k běžnému fungování ve společnosti. Dále také pomáhají přizpůsobit i společenské podmínky pro přijatelné fungování těchto lidí ve společnosti. Jedná se o hlavní přístup při poskytování sociální pomoci (Matoušek, 2001).

(Navrátil, 2001, s. 21) popisuje sociální práci jako „umění“, které vyžaduje široké spektrum dovedností. Zde je myšleno to, jak porozumět a pomáhat druhým lidem, tak, aby se nestali na naši pomoci závislí a neztratili schopnost si pomáhat sami vlastními silami. Dále uvádí, že je sociální práce také vědou, která čerpá z dalších vědních oborů a sama vytváří další teorie, jimiž vysvětluje vznik a řešení, individuálních, skupinových, rodinných, komunitních a dalších problémů.

„Sociální pracovník v dětském domově může přijít do kontaktu s několika možnými rolami, které se mění podle situace, ve které se pracovník nachází. Jinou roli sociální pracovník zaujme, když bude jednat s dětským klientem a jinou, když bude pracovat s kolegy ve vytvořeném pracovním týmu. To znamená, že určitá role jde v určité chvíli do popředí a ostatní role jsou potlačeny a naopak. Pro příklad zde uvádím několik možných rolí, se kterými se sociální pracovník může setkat. Nejsou vytvořeny přímo pro sociálního pracovníka v dětském domově, ale dají se použít všeobecně na sociálního pracovníka v jakékoliv oblasti.

Pečovatel nebo poskytovatel služeb – náplní této role je pomoci klientům v jejich přirozeném prostředí – v domácnosti. Jedná se především o klienty, kteří se sami nedokážou postarat o běžné věci v každodenním životě.

Zprostředkovatel služeb – pracovník pomáhá klientům v zorientování se v síti sociálních služeb.

Může klienta nasměřovat „správným směrem“ a odkázat ho k jiné potřebné instituci, kde mu s jeho problémem pomohou.

Učitel sociální adaptace – úkol pracovníka je pomoci klientům ovládat jejich chování a využít ho tak, aby mohli co nejefektivněji řešit své problémy.

Poradce – v této roli funguje sociální pracovník jako terapeut.

Pomáhá klientům získat objektivní náhled na jejich chování a dopomáhá jejich osobnímu růstu.

Případový manažer – tato role pracovníka se využívá především u těžších sociálních případů – problémové rodiny, postižené osoby. Jde o zajištění a propojení kompletní sítě sociálních služeb, které jsou nápomocné v řešení klientova problému. Manažer pracovní náplně v zařízení – pracovník ve větších zařízeních, kde je třeba správné načasování a zorganizování času.

Personální manažer – pracovník, který zajišťuje řízení pracovníků v zařízení.

Administrátor – zde je sociální pracovník v roli vedoucího či ředitele. Má na starosti rozvoj zařízení, koordinaci vnitřního a vnějšího fungování, prosazování rozvoje zařízení aj.

Činitel sociálních změn – pracovník se angažuje ve správních a legislativních orgánech“ (Dávidová, 2012, s. 13-14).

1.2 Etický kodex a jeho garant v ČR a další legislativní ukotvení profese

Důležitým dokumentem závazným pro každého sociálního pracovníka je Etický kodex aktualizovaný dne 19. 5. 2006. Jeho tvůrcem a garantem v ČR je *Společnost sociálních pracovníků* zdroj sociální revue.

Sociální pracovník se při výkonu své profese setkává se situacemi, které jsou jedinečné a různorodé. Při řešení těchto situací musí často řešit různá dilemata. Jedná se o situace, kdy musí upřednostnit zájmy klientů před svými, aby nejednal proti právům klienta, zároveň však, aby chránil svou osobu a organizaci, pro kterou pracuje. Kodex poskytuje návod, jak v těchto situacích postupovat. Etický kodex popisuje charakter sociální práce a její legislativní zakotvení následovně: „Sociální práce je založena na hodnotách demokracie, lidských práv a sociální spravedlnosti. Sociální pracovníci proto dbají na dodržování lidských práv u skupin a jednotlivců tak, jak jsou vyjádřeny v dokumentech relevantních pro praxi sociálního pracovníka, a to především ve *Všeobecné deklaraci lidských práv, Chartě lidských práv*

Spojených národů a v *Úmluvě o právech dítěte* a dalších mezinárodních deklaracích a úmluvách. Dále se řídí *Ústavou, Listinou základních práv a svobod* a dalšími zákony tohoto státu, které se od těchto dokumentů odvíjejí.“(Etický kodex sociálních pracovníků, 2006).

1.3 Sociální práce jako akademická disciplína

Jako akademická disciplína se sociální práce dotýká filozofie, psychologie, religionistiky, psychiatrie, medicíny, práva, pedagogiky, sociální pediatrie, politologie, ekonomie, kriminologie atd. Sociální práce je vázáná jednak na určité hodnoty a jednak na určité schopnosti, které lze získat například tréninkem. Z velkých filozofických témat jsou pro sociální práci důležité zejména původ dobra a zla, etika jako návod k vedení života, racionální podstata lidské vzájemnosti a tolerance a smysl lidské existence. Co se týká náboženství, zde můžeme hledat například zdroj morálky, můžeme z něj vycházet pro pojmenování spirituálních potřeb klientů, hledání smyslu existence atd. Z oblasti práva se musí sociální pracovník orientovat zejména v občanském, trestním právu a také lidských právech. Sociologie může poskytovat informace o rozvrstvení společnosti, o konfliktech mezi lidmi, jak se lidé formují pod vlivem sociálních vlivů apod. Psychiatrie a psychologie pomáhají určit normální a abnormální vývoj jedince ve spojitosti intimních i vzdálenějších mezilidských vztahů. Dále nám může psychologie i nabídnout teorii učení a nejrůznější terapeutické přístupy, které lze v sociální práci využívat. Obor kriminologie poskytuje vysvětlení, proč dochází ke kriminálnímu jednání, podává popis trestné činnosti a hodnotí efektivitu nejrůznějších opatření, se kterými se zachází s přestupníky zákonů (Matoušek, 2001, s. 10-11).

1.4 Systém profesního vzdělávání

(*Zákon č.108/2002*) o *sociálních službách* uvádí, že sociální pracovník získává svou odbornou způsobilost studiem na *vyšší odborné škole* v akreditovaném vzdělávacím programu v oborech *sociální práce, sociální pedagogika, sociálně právní činnost, charitní a sociální činnost*. Tento zákon také stanovuje, že odbornou způsobilost může sociální pracovník získat také studiem na *vysoké škole* bakalářského, magisterského nebo doktorského studijního programu v oborech zaměřených na *sociální práci, sociální pedagogiku, sociální politiku, sociální patologii, právo či speciální pedagogiku*.

Co se týká dalšího vzdělávání, zaměstnavatel je podle tohoto zákona povinen zajistit sociálnímu pracovníkovi další vzdělávání v délce 24 hodin za kalendářní rok. Toto další

vzdělávání je uskutečňováno ve spolupráci s vyššími odbornými a vysokými školami, které navazují na již takto získanou odbornou způsobilost, dále formou odborných stáží, účastí na školicích akcích, účastí na kurzech s akreditovaným programem a účastí na konferencích (Zákon č.108/2002).

1.5 Základní paradigmatu sociální práce

V této podkapitole si kladu za cíl vysvětlit, jak můžeme sociální práci pojímat. Paradigmatu v sociální práci rozlišujeme tři. *Terapeutické paradigma, poradenské paradigma a reformní paradigma*. Všechna tato tři paradigmatu popisují níže podrobněji

Navrátil (2001, s. 14) jako první paradigma uvádí *terapeutické paradigma*. Toto paradigma se zaměřuje především na duševní zdraví a pohodu člověka. Sociální práce by na základě tohoto paradigmatu měla fungovat jako psychoterapie. Základní funkce tohoto paradigmatu je, aby si klient, ovšem může se jednat i o skupinu či komunitu, začal uvědomovat a realizovat svou osobnost a dále ji rozvíjel. Důležitá je i vzájemná komunikace mezi sociálním pracovníkem a klientem. Toto paradigma má být obohacujícím procesem pro obě strany a od sociálního pracovníka se zde očekává znalost vedení formy psychoterapie, získaná absolvovaným výcvikem. Vhodným přístupem, který může být využit, je například přístup, kterým vyvinul Carl Rogers- *přístup zaměřený člověka*.

U dětí se setkáváme s například *kognitivně-behaviorální terapií, tresty a odměnami*, které se uplatňují u dětských klientů při napravování nejrůznějšího nežádoucího chování.

Dalším paradigmatem, které tento autor zmiňuje (2011: 15), je *paradigma reformní*. Základ tohoto paradigmatu je, že se sociální pracovník snaží dosáhnout změny ve společenském prostředí. Pocity sociální nerovnosti a nemožnosti realizace, či vědomí znevýhodnění vede k rezignaci a ztrátě zájmu o společenské dění. Podle zastánců tohoto paradigmatu jde o to, aby sociální pracovník pomáhal vytvářet sociální prostředí, které funguje na rovnostářských principech. Snaží se dosáhnout toho, aby bylo v rámci určité společenské skupiny dosaženo vzájemné pomoci a solidarity. Klienti se tak později mohou stát spoluvůrci změn v institucích či společenském dění. Zde jsou výchozími přístupy radikální, marxistické koncepty.

Posledním paradigmatem je *paradigma poradenské*. (Navrátil, 2001, s. 16) toto paradigma pojímá tak, že „sociální fungování zde závisí na schopnosti zvládat problémy a přístupu k odpovídajícím informacím a službám.“ Pojetí tohoto paradigmatu vychází ze snahy uspokojit individuální potřeby klientů, kteří si vzhledem k osobním omezením nedokážou tyto

potřeby uspokojit sami. Zároveň má za úkol zlepšovat nabízené služby. Dalším významným rysem je větší či menší schopnost společenských institucí na tyto individuální potřeby klienta či klientky reagovat. Jde především o poradenství, zprostředkování informací, mediaci apod. Příkladem může být například „úkolově orientovaný přístup“, tento přístup je ukázkovým modelem tohoto druhu sociální práce. Teoretický základ tohoto paradigmatu můžeme hledat v sociologii, psychologii, sociální politice atd.

1.6 Specifika sociální práce v dětském domově

Řezníček uvádí, že povaha sociální práce kromě jiného závisí i na povaze zařízení, ve kterém je vykonávána. Zařízení, ve kterém vykonáváme sociální práci, totiž zahrnuje například: typ klientely, meziosobní vztahy na pracovišti mezi spolupracovníky, způsob vedení dané instituce atd. (Řezníček, 2000, s. 27).

Dle tohoto autora můžeme zařadit dětské domovy mezi *státní a rezidentální zařízení*. Do těchto zařízení patří například, kromě dětských domovů, kojenecké ústavy, domovy důchodců, školy, domovy pro děti a mládež, denní stacionáře, rehabilitační zařízení, nemocnice, psychiatrická zařízení apod. (Řezníček, 2000, s. 28-29).

V těchto zařízeních převládá činnost vychovatelská, rehabilitační a zdravotnická. V České republice převládá v pobytových zařízeních stále tradice, kdy není sociální práce plně využito, jelikož obecně tato zařízení mají často izolovanou povahu od společenského prostředí. Z různých důvodů se v těchto zařízeních i málo využívá pracovního a společenského vyžití. U uživatelů je pak návrat (aspoň částečný) do běžného života vzácný. Často toto zařízení neopustí, a pokud jej jednoho dne opustí (například v našem případě dětský domov, kdy je to nutné), pak bez spolupráce s jinými zainteresovanými profesemi (Řezníček, 2000, s. 29).

2 Ústavní výchova

V této kapitole popisují ústavní výchovu v ČR. Pro seznámení s danou problematikou nejprve uvádím legislativní ukotvení ústavní výchovy, systém, strukturu a formy ústavní výchovy v ČR a následně přecházím k popisu možných problémů, které mohou děti, které byly vychovávány v prostředí ústavních zařízení, postihnout.

2.1 Legislativní ukotvení ústavní výchovy

První zákon, který zde parafrázuji, je *zákon č.109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů*. Tento zákon říká, že v těchto zařízeních musí být zajištěno základní právo každého dítěte na výchovu a vzdělávání, které vychází z ústavních principů a mezinárodních úmluv o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána. Mají tak být vytvářeny podmínky podporující sebedůvěru dítěte, rozvíjející citovou stránku jeho osobnosti a umožňující aktivní účast dítěte ve společnosti. S dítětem musí být zacházeno v zájmu plného a harmonického rozvoje jeho osobnosti s ohledem na potřeby osoby úměrně jeho věku. Účelem zařízení je zajišťovat nezletilé osobě na základě rozhodnutí soudu o ústavní výchově nebo ochranné výchově nebo o předběžném opatření náhradní výchovnou péči v zájmu jeho zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání. Zařízení spolupracují s rodinou dítěte a poskytují jí pomoc při zajišťování záležitostí týkajících se dítěte, včetně rodinné terapie a nácviku rodičovských a dalších dovedností nezbytných pro výchovu a péči v rodině. Zařízení poskytují podporu při přechodu dítěte zpět k jeho rodině nebo jeho přemístění do náhradní rodinné péče. Zařízení ústavní výchovy spolupracují s orgány sociálně-právní ochrany dětí v souladu s individuálním plánem ochrany dítěte.

Dále o ústavní výchově hovoří *Nový občanský zákoník*. Ten popisuje důvody umístění dítěte do ústavního zařízení. Pokud je výchova dítěte nebo jeho fyzická, psychická či duševní stránka nebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny, anebo pokud jsou v rodině dítěte vážné důvody, pro které rodiče dítěte nemohou jeho výchovu zabezpečit, může soud jako nezbytné opatření také nařídít ústavní výchovu. Soud tak učiní na základě dřívějších uložených opatření, která neměla efekt. Soud přitom vždy zvažuje, zda není na místě dát

přednost svěřeni dítěte do péče fyzické osoby, nejlépe osoby rodině blízké (příbuzní, přátelé rodiny atd.). Pokud jsou rodiče či jiné osoby, které se o dítě starají řádně způsobilé zajistit dítěti výchovu a správný vývoj, avšak jejich bytové podmínky či majetkové poměry jsou nedostatečné, tak tyto skutečnosti nejsou důvodem k umístění dítěte do ústavní či náhradní rodinné péče. Pokud soud nařídí ústavní výchovu, musí označit název a místo zařízení, kam bude dítě umístěno. Soud dbá na vyjádření OSPODu, zájem dítěte a aby toto zařízení bylo co nejblíže k rodině dítěte (za běžných okolností). Ústavní výchovu lze nařídít nejdéle na dobu tří let. Ústavní výchovu lze před uplynutím tří let od jejího nařízení prodloužit, jestliže důvody pro nařízení ústavní výchovy stále trvají.

Dále jsou je k dispozici například *zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (zákon o zdravotních službách)*, který ještě v nedokonalé míře spravuje práva dětí v kojeneckých ústavech. Jiný zákon či právní předpis, který by práva těchto dětí zaručoval v České republice zatím nemáme (<https://www.ochrance.cz/ochrana-osob-omezenych-na-svobode/zdravotnicka-zarizeni/kojenecke-ustavy/>).

Dalším zákonem je *zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí*, který se zabývá výkonem dohledu nad dětmi, které vedou zahálčivý život, jsou ohroženy na fyzickém, psychickém vývoji a zároveň definuje charakter a činnost různých *zařízení sociálně-právní ochrany* (zákon č. 359/1999) o sociálně-právní ochraně dětí.

2.2 Formy ústavní výchovy

Zákon č. 109/2002 Sb. rozděluje formy ústavní výchovy v sektoru školství na: *diagnostický ústav, dětský domov, středisko výchovné péče, dětský domov se školou a výchovný ústav*. Ve své práci se budu níže zabývat podrobněji pouze dětským domovem a dětským domovem se školou.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky je ústředním orgánem těchto zařízení. V době psaní této mé práce je současným ministrem školství *Robert Plaga* za stranu ANO.

Pro úplnost zmiňuji ještě *kojenecké ústavy* a *zařízení sociálně-právní ochrany*. *Kojenecké ústavy* poskytují zdravotní péči a další zaopatření dětem do věku 3 let. Tyto ústavy poskytují péči dětem, které nemohou žít v rodinném prostředí z důvodů týrání, zanedbávání, nevhodnosti sociálního prostředí aj. Pobyt v těchto ústavech může nařídít soud. V tomto případě se jedná o pobyt dítěte v ústavu, který je nedobrovolný. Dobrovolně se pak může dítě

umístit do tohoto zařízení na základě různých dohod, prohlášení a souhlasů ze strany zákonných zástupců (ochrance[online]).

Tato zařízení spadají pod *Ministerstvo zdravotnictví České republiky*. V době psaní této mé práce je ministrem zdravotnictví *Adam Vojtěch*.

Dále ve zkratce zmiňuji *zařízení sociálně-právní ochrany dětí*. Těmito zařízeními jsou *zařízení odborného poradenství pro péči o děti, zařízení sociálně výchovné činnosti, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a výchovně rekreační tábory*. Tato zařízení spadají pod *Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky*. Současnou ministryní tohoto sektoru je *Jana Maláčová*.

2.3 Charakteristika dětského domova

Co se týče charakteristiky dětského domova, zde užívám vícero pohledů. Nejprve bych se chtěl vyjádřit k tomu, co je dětský domov. První pramen nám může nabídnout naše legislativa. Problematikou dětských domovů České republiky se zabývá *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních č.109/2002 Sb.* Tento zákon rozděluje 2 typy dětských domovů:

„§ 12 Dětský domov a dětský domov se školou

Dětský domov

- (1) Dětský domov pečuje o děti dle jejich individuálních potřeb. Ve vztahu k dětem plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální.
- (2) Účelem dětského domova je zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování. Tyto děti se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí dětského domova.
- (3) Do dětského domova mohou být umístovány děti ve věku zpravidla od 3 do nejvýše 18 let. Do dětského domova se rovněž umísťují nezletilé matky spolu s jejich dětmi“(Zákon 109/2002, § 12).

(Matoušek, 2008, s. 44) pojímá dětský domov jako zařízení, které je určeno pro děti, které nemají možnost vyrůstat v rodině proto, že rodinu nemají nebo proto, že rodina není schopna nebo ochotna se o tyto děti starat. Dětem, které rodinu nemají z důvodu smrti rodinných příslušníků se říká-sirotci, dětem, o které rodina se není schopna nebo ochotna postarat se říká-sociální sirotci. Je smutnou pravdou, že se dnes mezi sociálními sirotky vyskytuje čím dál tím více dětí s nejrůznějším postižením. Často se jejich rodiče o ně odmítají starat a odvolávají se tak na „právo péče o zdravé dítě“. Dětský domov pro děti do věku 3 let

plní funkci stejnou jako kojenecký ústav. Dětské domovy můžeme rozdělit na dva typy. Dětský domov typu internátního-výchovné skupiny stejně starých dětí. V tomto typu se střídají vychovatelé na směny. Dalším typem je dětský domov rodinného typu. V tomto typu domova jsou děti různého věku a věnují se jim stálí vychovatelé. Zkušenost pak ukazuje, že psychická deprivace je pak menší u dětí vychovávaných v dětských domovech rodinného typu. Je ovšem jisté, že každá ústavní forma výchovy dítěte představuje pro dítě jisté omezení. Toto omezení pak zvyšuje pravděpodobnost sociálního selhání. Dětské domovy pro děti ve věku do 3 let, v některých případech do šesti let, spadají do rezortu Ministerstva zdravotnictví České republiky. Zařízení tohoto typu jsou vedeny lékařem nebo jiným zdravotníkem. Výchovu mají na starosti zdravotní sestry a pečovatelky. Dětské domovy, které spadají do kategorie pro děti od 3 let do 18 let, spadají do působnosti Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. Jsou tedy zařízeními školskými. Tato zařízení jsou vedena nejčastěji pedagogem a pracují v něm, pedagogové, vychovatelé a sociální pracovníci. V současnosti může být v jednom zařízení maximálně šest výchovných skupin, přičemž jedna výchovná skupina může čítat nejvýše osm dětí. Tato zařízení, která jsou podřízena rezortu MŠMT, jsou dotována podle počtu míst, což podle Matouška pracovníky nemotivuje k rychlému řešení situace dítěte (Matoušek, 2008).

„§ 13 Dětský domov se školou

(1) Účelem dětského domova se školou je zajišťovat péči o děti

a) s nařízenou ústavní výchovou,

1. mají-li závažné poruchy chování, nebo

2. které pro svou přechodnou nebo trvalou duševní poruchu vyžadují výchovně léčebnou péči, nebo

b) s uloženou ochrannou výchovou,

c) jsou-li nezletilými matkami a splňují podmínky stanovené v písmenu a) nebo b), a jejich děti, které nemohou být vzdělávány ve škole, jež není součástí dětského domova se školou.

(2) Dětské domovy se školou se zřizují odděleně pro děti podle odstavce 1. Podle potřeby v nich mohou být zřízeny rodinné skupiny odděleně v souladu s odstavcem 1.

(3) Výjimky z ustanovení odstavce 2 může udělit ministerstvo.

(4) Do dětského domova se školou mohou být umísťovány děti zpravidla od 6 let do ukončení povinné školní docházky.

- (5) Pokud v průběhu povinné školní docházky pominuly důvody pro zařazení dítěte do školy zřízené při dětském domově, je dítě na základě žádosti ředitele dětského domova se školou zařazeno do školy, která není součástí dětského domova se školou.
- (6) Nemůže-li se dítě po ukončení povinné školní docházky pro pokračující závažné poruchy chování vzdělávat ve střední škole mimo zařízení nebo neuzavře-li pracovněprávní vztah, je přeřazeno do výchovného ústavu (Zákon č. 109/2002, § 13).

2.4 Rizika ústavní výchovy obecně

V ústavní péči jakéhokoli typu se můžeme setkat s následujícími problémy, které mohou vznikat, jak mezi klienty, tak ze strany personálu.

V rámci ústavní péče má klient velmi omezené možnosti navazovat trvalé vztahy s jednou či více osobami. Prostředí a osoby se mohou neustále měnit a osobám, které využívají služeb ústavní péče, pak chybí pocit soudržnosti a jistoty vztahů, což zabraňuje zdravému rozvoji osobnosti. Následně může dojít v oblasti vztahů k poklesu schopnosti udržet trvalé vztahy. Dalším problémem je riziko hospitalismu, takže pokud si jedinec zvykne na podmínky života ústavního zařízení, často se odnaučí či se vůbec nenaučí životu mimo zařízení. Člověku v ústavu pak chybí zkušenosti života mimo ústav, kde si může sám vytvářet vztahy, rozvíjet citová a společenská pouta. Dalším problémem je sexualita, kdymůže docházet k homosexuálním vztahům, a to často i mezi klienty, kteří nejsou homosexuálně orientováni. Tyto sexuální vztahy jsou jakýmsi náhražkami zdravých sexuálních vztahů mimo ústav. Pravidla vzájemné sexuality často nebývají v ústavních zařízeních dostatečně ošetřena. V zařízeních může docházet také k šikanování jak mezi uživateli, tak ze strany personálu. Život v ústavních zařízeních obnáší i ztrátu soukromí. Klienti jsou často nuceni sdílet malé prostory ke společnému soužití s osobami, které si nevybrali, žijí pod neustálou kontrolou personálu, jsou nuceni dodržovat režim.

Všechny uvedené faktory mohou přispívat k prohloubení psychické deprivace, zapříčiněné mimo jiné i odloučením od rodiny.

(Matoušek, 2008, s. 43) označuje tento pojem „deprivace“ jako „stav nedostatečného uspokojování potřeb, a to v podobě absolutní deprivace, kdy nejsou uspokojovány základní existenční potřeby pro přežití, nebo v podobě relativní deprivace, kdy člověk hodnotí svou životní situaci ve srovnání s jinými lidmi nebo skupinami jako nepříznivou.

Psychická deprivace je nemožnost a neschopnost navazovat vztahy a věnovat se činnosti, která má smysl. U dětí se můžeme s psychickou deprivací setkat v kontextu absence vhodné možnosti k udržování a budování si stabilního, pevného vztahu s dospělým člověkem, který o dítě pečuje. Zároveň je tak u dítěte zamezeno rozvoji duševních schopností. To může mít za následek opožděný vývoj řeči, zpožděný vývoj intelektu, emocionálního prožívání a morálního citění. Tito lidé pak mají tendence si nejrůznější neuspokojené potřeby kompenzovat sexuální aktivitou, přejídáním se, „zlobením“, aby upoutaly pozornost atd. V budoucím životě tito jedinci pak mohou navazovat vztahy, které jsou povrchní. Tyto děti mohou sice působit vyrovnaně, ovšem v novém prostředí mohou mít sníženou schopnost adaptace v oblasti interpersonálních vztahů a selhávat v dalších jiných situacích, což má za následek sníženou kvalitu společenského fungování, a mohou tak ve společnosti selhávat (nízké vzdělání, špatné pracovní uplatnění, nezaměstnanost, psychické problémy, osamělost). Je zde vysoké riziko přenosu deprivace na jejich děti (Matoušek, 2008, s. 43).

Psychickou subdeprivací můžeme rozumět deprivaci v nižší intenzitě. S touto subdeprivací se můžeme setkat u dětí, které bývají vychovávány v rodinách, kde může jeden z rodičů trpět nějakou duševní poruchou, závislostí, či v rodinách, které se rozpadly (rozchod či rozvod rodičů). Možný výskyt subdeprivace je i u rodin, kde dítě je vychováváno od malička jen jedním z rodičů (Matoušek, 2008, s. 43).

(Bittner a spol., 2007, s. 57) spatřují hlavní problém v tom, že děti jsou umísťovány v rámci ústavů, rezortu sociálního, školského a zdravotnického do prostředí, které není uzpůsobeno individuálně, ale forma péče je kolektivizována. Dítě pak nemá možnost vytvořit si pevný citový vztah s jednou osobou. Kolektivní výchova tak hluboce zasahuje do vývoje člověka. Problém je zde spatřován v tom, že společnost má o této problematice stále ne příliš mnoho poznatků. Tito autoři uvádějí, že problém je i neochota orgánů činných v těchto věcech, snažit se vyvíjet nová řešení individualizované péče. Příkladem takové individualizované péče je například výchova v pěstounských rodinách. Neustále se tak srovnávají náklady na péči bez úcty k lidskému životu. Každý jedinec, který vyrůstá ve společnosti, pak by měl být pro společnost určitým přínosem, a to jak svou osobností, tak sociálními a profesními dovednostmi. Často ovšem ústavní výchova znemožňuje správný vývoj těchto stránek člověka. O této problematice se mluvilo již v 18. století, kdy byl v německém Hamburku vypsán veřejný konkurz Společností umění a řemesel o tom, zda by se mělo dítě bez rodičů vychovávat v sirotčincích nebo v placených rodinách.

Dle těchto autorů je pro zdravý rozvoj člověka závislý na více faktorech. Zejména však na vrozených dispozicích a působení vnějšího prostředí. Každý člověk je jiný, a proto bude

každý jedinec na podněty z vnějšího prostředí reagovat jinak. Obecně, ale lze potvrdit fakt, že základem pro zdravý vývoj jedince je uspokojování nejdůležitějších životních potřeb. Tyto potřeby jsou společné všem lidem v různých vývojových fázích. Lidé se snaží uzpůsobit své prostředí, ve kterém se nacházejí, svým potřebám. To často ovšem nejde realizovat. Pokud nedojde u dítěte v určitých vývojových fázích k uspokojení různých specifických potřeb, které jsou s každou specifickou fází spojeny, dochází k neuspokojení a deprivaci atd. To má pak trvalé a již nezvratné následky. Nejtěžší následky bývají, pokud nejsou potřeby uspokojovány v útlém věku. Pokud nejsou uspokojovány například psychické potřeby, nemusí být následky natolik kritické, jako při neuspokojení jiných potřeb. Důležité pro zdravý vývoj dítěte, je přijetí od okolí, láska, kterou dítě dostává, sympatie, kterou okolí projevuje a vřelost a emoční podpora (Bittner a spol., 2007).

2.5 Specifické odchylky ve vývoji jedince v ústavním prostředí

Dětství má své fáze. Ke každé této fázi se váží určité lidské potřeby, které jsou všem lidem společné. V důsledku, že dítě nevyrůstá v přirozeném, rodinném prostředí, vznikají negativní odchylky. Těmito jevy se budu v této podkapitole zabývat.

Kojenecký věk- dítě do 7. měsíce věku se cítí bezpečně s kýmkoli, kdo mu dává pocit bezpečí a zabezpečuje mu všechny biologické potřeby. V tomto věku se jedná o jídlo, teplo, tělesnou pohodu. Od 7. měsíce dítě rozeznává obličeje ostatních osob a již se začíná vázat na matku. U člověka v tomto věku je důležitá potřeba stimulace a potřeba učení. Je zde tedy důležitá pozornost matky, která jedince rozvíjí pomocí her (úsměv, schovávání a nalézání předmětů, rozvíjení k sociálnímu kontaktu). Toto dítě se pak lépe rozvíjí než dítě, které je v tomto kojeneckém věku o tento rozvoj ochuzeno (pobyť v kojeneckých ústavech) (Bittner a spol., 2007, s. 59).

Batoletčí věk, 1 3 roky. Důležitými potřebami jsou stimulace, podněty, které jsou přijímány z vnějšího prostředí. Jedinec tyto podněty pak začíná již sám vyhledávat. Další potřebou je aktivita. Pokud je tato potřeba snížena, znamená to, že se vyskytuje ve vývoji tohoto dítěte problém. Jedinec v tomto věku má rovněž potřebu bezpečí. Dítě se potřebuje v prostředí, kde vyrůstá, orientovat a potřebuje umět předvídat situace, mít pocit bezpečného zacházení. Tento stav závisí na pečujících osobách. Dítě potřebuje vědět, jak s ním bude zacházeno, potřebuje mít jistotu v prostředí, ve kterém se pohybuje, a v osobách, které o něj pečují. Pokud se ovšem u dítěte střídá několik pečujících osob a tyto osoby s tímto dítětem zacházejí jinak, není možné, aby byla tato potřeba zabezpečena (Bittner a spol., 2007, s. 59).

V tomto věku dochází i k prosazování své osoby v různých činnostech. Od dítěte v tomto věku můžeme často slyšet, že chce udělat něco samo, či že něco chce. Dospělým osobám pečujícím o dítě se tento jev může jevit jako negativismus či vzdor. Pokud se jedná o přiměřenou míru, jde o zdravý vývoj svého tzv. „jáství“. Dítě tak může potvrdit samo sebe i skrze kladený odpor. Tento jev je v přiměřené míře zdravý, protože pomáhá dítěti být nezávislé na rodičích, dává dítěti pocit, že je nezávislou jednotkou. To dítěti pomáhá k vývoji jeho duševního zdraví a vývoji sociálního fungování. Dítě ovšem musí samo iniciovat tento proces. Pokud je dítě vyrůstající v ústavu součástí kolektivu a je nuceno se neustále přizpůsobovat, může mít potom pocit, že jeho zájmy jsou ohrožovány dalšími lidmi, nemohou uplatnit svou svobodnou volbu a prosadit si tak vlastní osobnost. Další potřebou je také přijetí a ocenění ze strany dospělých. V ústavech uspokojování této potřeby může být problém, jelikož v ústavech není prostor pro individuální pozornost každému dítěti (Bittner a spol., 2007, s. 60).

Předškolní věk - V této fázi má dítě potřebu tvůrčí aktivity a kreativity. Dítě přichází na to, že svou činností může měnit okolní svět. I v tomto období je aktivita důležitým nástrojem k rozvoji, pro dítě je pak důležitý výsledek. Velký vliv na rozvoj člověka v tomto věku hraje i spolupodílení se na nejrůznějších činnostech a interakce se svými vrstevníky, se kterými mohou děti sdílet své zájmy. Pokud se zabrání rozvoji v těchto aktivitách, může to mít negativní vliv na další rozvoj. V ústavní výchově mohou tato omezení představovat formu nejrůznějších zákazů a vyžadování dodržování různých pravidel. Každé dítě potřebuje jistotu a bezpečí. Děti, které tuto jistotu nemají, jsou tedy často děti ohrožené. V tomto věku dochází k vývoji společenského chování. Pokud děti nemají v tomto věku pocit jistoty a bezpečí mohou jednat často společensky nepřijatelně (Bittner a spol., 2007, s. 60-61).

3 Individuální plánování u dětí v DD

(Matoušek a spol., 2008, s. 10) uvádějí, že každou službu, kterou klientovi poskytujeme, je důležité vždy pečlivě naplánovat.

Zákon 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy dětí nařizuje dětským domovům povinnost vypracovávat individuálně pro každého klienta roční plán vzdělávací a výchovné činnosti a týdenní program. Zákon již ovšem neupřesňuje blíže podrobnosti o těchto plánech. Dětské domovy v České republice podléhají kontrole České školní inspekce, která kontroluje pouze existenci těchto plánů v konkrétních dětských domovech. Není ovšem kontrolován vývoj dětí, metodika vypracování či výsledky těchto plánů. Jsou známy i případy, že některé dětské domovy ani tyto plány nemají (Matoušek a spol., 2008, s. 10).

Problém je v tom, že sociální pracovníci řeší ročně až stovky dalších případů a nemohou se dostatečně věnovat osobnímu rozvoji každého dítěte. Plánování podpory u nezletilých klientů má svá specifika. Je nutno například zvážit, jaký druh náhradní péče je pro dítě nejvíce vyhovující a také jaký je věk dítěte. Budeme-li plánovat s dítětem, které pobyt v zařízení končí v 18 letech nebo ještě před dosažením 18. roku věku, musíme brát v potaz plány tohoto jedince, jeho přání, pohled na budoucnost. Pokud se věnujeme malým dětem, je třeba přiměřeným způsobem zhodnotit výchovné předpoklady tohoto dítěte, které si odnáší jak od své biologické rodiny, tak osvojitelské rodiny, pokud je toto dítě v ústavním zařízení, je nutné brát v úvahu možnosti ústavu - co může toto zařízení dítěti předat a jak dokáže nahrazovat chybějící rodinu v uspokojování jeho potřeb (Matoušek a spol., 2008, s. 10).

V dětských domovech také chybí hodnocení kvality, které by bylo obdobou *Standardů kvality sociálních služeb*, které jsou zakotveny v legislativě, která se týká sociálních služeb. Sem ovšem dětské domovy nespádají. Sociální pracovníci/pracovnice z oddělení sociální ochrany obcí kontrolují děti v dětských domovech jednou za čtvrt roku. Tato frekvence kontrol vychází ze *Zákona o sociálně právní ochraně dětí*. Tato předepsaná kontrola ovšem není založená na ověřené metodice (Matoušek a spol., 2008, s. 10).

Individuální plánování s dětmi v dětském domově lze charakterizovat následovně: „Dokument vzniklý v součinnosti zainteresovaných aktérů (biologických či náhradních rodičů, pracovníků státního systému sociálně právní ochrany dětí, případně pracovníků jiných institucí pečujících o vývoj dítěte), který poskytuje přehled aktuálních problémů a dohodnutých způsobů, jak na ně reagovat“ (Matoušek a spol., 2008, s. 11)

Tento dokument musí obsahovat jednak úlohy jednotlivých subjektů, které jsou činné, dále určitý časový horizont, ve kterém by mělo být následně zhodnoceno, jak se daří jednotlivé úkoly naplňovat nebo, bude-li plán následně změněn (Matoušek a spol., 2008 s. 11).

3.1 Sociálně-ekologický model

Při individuálním plánování klienta z této cílové skupiny se využívá tzv. sociálně-ekologického modelu.

Tento model se dívá na jedince (či skupinu jedinců) jako na subsystém (organismus), který žije v určitém prostředí. Jedinec (jedinci) a prostředí jsou ve vzájemné interakci a vzájemně se ovlivňují (Navrátil, 2001, s. 152).

Tento systém vytvořil americký psycholog Urie Bronfenbrenner. Rozlišujeme v rámci tohoto přístupu, rozlišujeme pět základních systémů (Matoušek a spol., 2008, s. 11).

Mikrosystém se řadí do nejbližšího okolí klienta, tzn. rodina, přátelé, škola, zaměstnání. *Mezosystém* do něj počítáme vztahy mezi jednotlivými systémy např. vztah mezi rodinou a školou, přáteli a rodinou. *Exosystém* je charakteristický tím, že jedinec není přímým účastníkem, ale je tímto exosystémem ovlivněn, např. zaměstnání rodičů, zde není dítě přímo aktivní, ale zaměstnání rodičů má na jeho život dopad. *Makrosystém* zachycuje např. legislativu, kulturu dané společnosti, morální a etické normy. *Chronosystém* zahrnuje společensko- historický vývoj, změny v čase z pohledu klienta a jeho okolí, významné životní zvraty. Jednotlivé systémy a jejich vzájemná spojení poskytují vhodný základ pro individuální plánování. Zahrnuty jsou zde jak osobní předpoklady, tak další možnosti k rozvíjení, které se v plánování snažíme skloubit. Výhodou je tedy, že se neupřednostňuje ani příliš psychologický přístup a ani přístup, který zaměřen pouze na stav společnosti a na možnosti, které z ní vyplývají (Matoušek a spol., 2008, s. 11).

Děti, které jsou v ústavní péči, mají často problémy s navazováním vztahů, mohou mít méně rozvinuté duševní schopnosti-psychická deprivace, hyperaktivita, náročnější temperament, deficit rozumových schopností, tělesné a duševní nemoci. Jelikož se v ústavních zařízeních pracovníci mění, děti mají problémy při vytváření pevného vztahu k jedné osobě. Individuální plánování tedy musí zohledňovat specifické problémy těchto dětí. Je třeba dospělé, kteří mají zájem se angažovat. Další důležitou věcí je, aby plánování probíhalo soustavně. To napomáhá angažovanosti pracovníků a i úvahám o tom, jak zařízení funguje vůči klientele a jak by mohlo fungovat v budoucnu (Matoušek a spol., 2008, s. 12).

Plán musí obsahovat minimálně tyto body:

1. Základní informace o klientovi a o jeho kontaktech
2. Další základní informace o dalších lidech, kteří jsou zainteresováni do situace dítěte a dalších organizací, které jsou v situaci činné
3. Životní sféry klienta a jejich aspekty (rodinné vztahy, vzdělávací cíle, osobnost klienta/klientky, péče o zdraví a sebe sama, zájmy, mimorodinné vztahy klienta/klientky)
4. Na jakých prioritách se zainteresovaní shodli
5. Přehled plánovaných postupů či dalších služeb
6. Vyjmenování cílů pro kratší dobu (čtvrt až půl roku) a dále indikaci, že cílů bylo dosaženo
7. Určit zodpovědnost pracovníka
8. Předpokládaná rizika a předpokládané reakce na ně
9. Doba dalšího setkání zainteresovaných (Matoušek a spol., 2008, s. 18).

4 Samostatný život člověka ve společnosti

Jak uvádí Cuskelly, člověk, aby se stal přiměřeně závislou osobou, potřebuje rozvinout určitou samostatnost a nezávislost. V dětském věku jsme vždy automaticky závislí. Dospělým člověkem se stáváme, pokud se oprostíme od závislosti, která nás dělá dětmi. Můžeme říct, že svobodnými lidmi se staneme, pokud naše nižší pudy, city podřídíme našemu rozumu. Člověk se stává svobodným, pokud ovládne všechny tyto reakce organismu, city a pudy. Osobnost, která je samostatná, je tedy charakteristická tím, že dokáže kontrolovat a ovládat své city a projevy emocí (Cuskelly, 1994, s. 42-43).

Cuskelly dále píše o tzv. společenské samostatnosti. Každý člověk je svým způsobem na někom vždy závislý. Jako lidé máme potřebu patřit k nějakému společenství lidí. Lidská identita se utváří v rámci vztahů s ostatními lidmi. Nezralé chování je nedodržovat pravidla skupiny, ke které člověk náleží a bouřit se proti každému rozhodnutí autority za účelem prosadit nezávislost a samostatnost. Takové chování můžeme pozorovat například u anarchistů. Rovněž schvalovat každé rozhodnutí autority, souhlasit nekriticky s fungováním společnosti či skupiny není rovněž projevem zralého chování. Člověk, který je zralý, vnímá skupinu, ke které náleží, či společnost realisticky, a to takovou, jaká je, i se všemi jevy a nedostatky. Uvědomuje si, že jak osoba, tak i celek funguje s nejrůznějšími nedokonalostmi a omezeními. Zralý člověk si dovede tato omezení uvědomovat a brát je realisticky, dovede uznávat určité autority a přitom si uvědomovat, že tyto autority jsou omezené a nedokonalé, neboť nic, co je stvořeno, není věčné. Děti a mládež se často vyznačují tím, že úplně zpochybňují autoritu a její rozhodnutí. Tyto projevy jsou nezralé stejně tak, jako je nezralé přesvědčení o dokonalosti autorita neschopnosti pochopit, že jsou to také pouze lidé, kteří chybují (Cuskelly, 1994, s. 43).

Nabýváme-li svobody, napodobování je první fází, podle které se rozhodujeme k nejlepšímu možnému jednání. Napodobováním překonáváme naši první nerozhodnost, která nás vždy provází, když chceme provést to nejlepší možné rozhodnutí. To je základem výchovy. Díky výchově se nám pak lépe rozhoduje rozeznat dobro od zla. Tímto způsobem rozvíjíme svobodu, tedy tak, že se osvobodíme od citů a nižších pudů a podřídíme naši svobodu volby rozumu. Správně jednat se učíme tím, že přijmeme určité hodnoty, kterých se nám dostává od našeho nejbližšího okolí. Sem můžeme zahrnout například naše rodiče, duchovní, vychovatele, učitele atd. Když se naučíme správně jednat, stáváme se svobodnými, nezávislými a samostatnými. Ovšem, pokud přijmeme samostatnost, svobodu a nezávislost,

s tím vším se nám dostaví i jistá forma úzkosti. Dochází k tomu, protože každá volba, kterou již jako samostatní lidé uskutečníme, znamená automaticky odmítnout další možnosti, s tím je také spojeno riziko nesprávného rozhodnutí a nesení si důsledků našeho jednání (Cuskelly, 1994, s. 44).

Můžeme se setkat s termínem „krize mladistvého věku“. Při této krizi dochází k uvědomování si svého věku a také faktu, že na nás přichází určitá odpovědnost, což může s sebou přinášet již zmíněnou úzkost. Této úzkosti může člověk, v tomto věku, podlehnout natolik, že se bude chtít vzdát odpovědnosti za svůj život. Příliš se naváže na své rodiče, vychovatele atd. Přenášení odpovědnosti zabraňuje zralosti. Tento jev můžeme pozorovat spíše u děvčat, ale není to pravidlem (Cuskelly, 1994, s. 44).

Dalším chybným pojetím je okamžité popření a vzdání se dosavadních, vštěpovaných hodnot a výchovy, kterých se člověku dostávalo v prostředí, ze kterého vzešel. Pro odpovědný a samostatný život je důležité dobře tyto hodnoty zvažovat, udělat si zdravý úsudek a na základě tohoto důkladného interního rozboru a zvážení toho, co nám bylo vštěpováno, jednat odpovědně a činit dobro (Cuskelly, 1994, s. 45).

Je však důležité zmínit i fakt, že pro činění dobra má každý člověk individuální vlohy, které musíme rozvíjet. Dobronelze konat pouze na základě chování, které jsme bezprostředně přijali od okolního světa. Každý člověk se musí k životu postavit s plnou odpovědností za učiněné volby. Chceme-li se jako lidé vyhýbat rizikům, chceme-li chodit pouze po cestách, které dobře známe, či chceme-li přenechávat odpovědnost na jiných lidech, nikdy nemůžeme dosáhnout samostatnosti a zralosti (Cuskelly, 1994).

Osamostatnění se dá chápat jako odluka od nějakého celku, rodiny nebo skupiny, v případě klientů dětského domova jde o oddělení od instituce a vychovatelů. Klient nabyde určitých kompetencí pro samostatný život a přestává být závislý na pomoci od druhých osob. Takové osamostatňování by mělo probíhat na partnerské rovině vychovatelů a klientů (Prokop, 2015, s. 67).

Tento autor uvádí, že *osamostatňováním*, v případě klientů dětských domovů, se rozumí návrat klienta do své původní rodiny nebo odstěhování se na jiné místo (Prokop, 2015, s. 68).

„V našem pojetí bude termín osamostatnění, kromě výše uvedeného, chápán rovněž jako schopnost klientů zařízení náhradní výchovné péče „*postavit se na vlastní nohy*“ a jejich schopnost obstát ve všech významných oblastech běžného života po opuštění výchovného zařízení. Osamostatňování pak bude chápáno jako proces, (soubor kroků) vedoucí k získání klíčových kompetencí, potřebných k dosažení osamostatnění (Prokop, 2015, s. 68).

4.1 Proces osamostatňování klientů ústavních zařízení náhradní výchovné péče v ČR

Instituce musí půl roku před odchodem klienta z dětského domova informovat *kurátora pro děti a mládež* v místě trvalého pobytu klienta. Sociální pracovník dětského domova zasílá oficiální vyjádření instituce, že klientovi končí pobyt v tomto zařízení. Nejpozději tak může učinit 3 měsíce před ukončením pobytu. Tento pracovník si vyžádá od kurátora sdělení, zda je možné, aby se klient vrátil do své původní rodiny (zda tomu odpovídají bytové a sociální podmínky, zda má také rodina zájem o návrat klienta). Kurátor provede šetření. Pokud není klientovi umožněn návrat do rodiny nebo rodinu nemá, sociální pracovník se spojí s *Orgánem pro sociálně právní ochranu dětí* (OSPOD). Společně pak hledají různé jiné možnosti pro odchod klienta. Často se pak využívá možnosti pobytu v tréninkových bytech, azylových domech, Domech na půli cesty apod. V rámci této spolupráce jsou klientovi případně zařízeny *příspěvky státní podpory* (příspěvek na bydlení, příspěvek na péči aj.) a *dávky hmotné nouze* (příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení, mimořádná okamžitá pomoc). Sociální pracovník dětského domova předává spis klienta kurátorovi pro děti a mládež. Pokud se jedná o klienta již plnoletého, kurátor pro děti a mládež pak jeho spis předává *kurátorovi pro dospělé*. Kurátor pro dospělé klienta v jeho odchodu z ústavního zařízení podporuje, nabízí mu rozšířenou pomoc, která mu pomůže být soběstačným (Prokop, 2015, s. 75).

Tito kurátoři si vytváří *Individuální programy*, v těch rozebírají jednotlivé oblasti potřeb klientů v tomto směru. V jistých případech se může zahájit *případová konference*, tzn., že klient se sejde se sociálním pracovníkem a dalšími zástupci výchovného zařízení, pracovníkem OSPOD, v některých případech i se zástupcem místní policie či zástupci nějakého zařízení následné péče. Na těchto setkáních se pak hledají možná řešení. Je možné využít i *zkušebního pobytu* v určitém zařízení následné péče z důvodu, aby klient i personál zařízení posoudili, zda je tento pobyt pro klienta vhodný. Pokud klient studuje, sociální pracovník mu sděluje, že se může do zařízení do jednoho roku vrátit. Pak musí být mezi ředitelem zařízení a klientem uzavřena *dohoda o rozšiřování přímého poskytování služeb*. Po dobu trvání svého studia může klient i nadále setrvávat v tomto zařízení, nejdéle však do věku 26 let. V dnešní době klienti nezdědka využívají dobrovolných pobytů v zařízeních, jako jsou dětské domovy apod. Této možnosti je využíváno v případech, kdy dětem není nařizována ústavní výchova soudem. Důvody, proč děti chtějí v ústavních výchovných zařízeních setrvat, jsou různé. Může se jednat o nedokončení vzdělání kvůli podmínkám v rodině, špatným vztahům mezi rodinnými příslušníky, ohrožení kvůli závislosti na drogách apod. (Prokop, 2015, s. 75).

Každé výchovné zařízení v ČR je povinné vést u každého klienta *Program rozvoje osobnosti*. V tomto programu pracuje vychovatel, který je danému dítěti přidělen, s různými potřebami v různých oblastech života dítěte. Součástí tohoto programu může být i příprava dítěte na odchod ze zařízení (Prokop, 2015, s. 75).

Dětský domov má při odchodu dítěte podle zákona č. 109/2002 Sb. povinnost finanční pomoci dítěti do výše až 15 000 Kč. O finanční podpoře rozhoduje ředitel domova. Některá zařízení ovšem tuto povinnost řeší tak, že klientovi např. nakoupí různé potřeby, zaplatí za něj tři nájmy v jeho budoucím bydlišti apod. Zde už vyvstává otázka, zda je tento postup efektivní, jestliže pracovníci těmto dětem nepředají dostatečné kompetence k manipulaci s financemi (Prokop, 2015, s. 15).

5 Empirická část

5.1 Cíl výzkumu

Cílem mé empirické části bylo zjistit a popsat, v jakých směrech a jak probíhá sociální práce v kontextu přípravy dětí, z dětských domovů, na jejich budoucí samostatný život. Dotazováni byli zaměstnanci několika dětských domovů.

Můj výzkumný problém se tedy zaměřuje na způsoby práce, zkušenosti a osobní postoje sociálních pracovníků v této přípravě dětí na jejich budoucí samostatný život. Výsledky tohoto výzkumu mohou být následně využity v dalších konceptech pro individuální plánování klientů těchto zařízení.

5.2 Výzkumná otázka

Výzkumná otázka zní: *V jakých směrech a jakými metodami jsou děti připravovány na život, který je čeká po odchodu z dětského domova?*

5.3 Výzkumná metoda

Přístup jsem si vybral kvalitativní. „Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách“ (Creswell, 1998, s. 12, cit. podle Hendl, 2016, s. 46).

Například Strauss a Corbinová uvádějí o kvalitativním výzkumu, že kvalitativní výzkum je typ výzkumu, který se týká životů, chování, lidí a také organizací kvality života apod. Při kvalitativním výzkumu se nevyužívá statistických metod a různých dalších kvantifikací. Jisté údaje mohou být kvantifikovány, ovšem, ale výsledek výzkumu je kvalitativní (Strauss, Corbinová, 1999, s. 10).

Kvalitativního výzkumu můžeme využít v oblastech, kde hledáme podstatu nějakého jevu. Pomocí kvalitativního výzkumu můžeme zjistit nejrůznější názory na některé jevy, o kterých již společnost ví. Dalším argumentem, proč využít tohoto typu výzkumu je zjištění detailních informací, které bychom pomocí kvantitativního výzkumu buď zjistit vůbec

nemohli, nebo bychom je kvantitativně zjišťovali jen velice obtížně (Strauss, Corbinová, 1999, s. 11).

Můžeme tedy říci, že kvalitativní výzkum nám pomáhá pochopit širší kontext zkoumaného problému.

5.4 Výzkumný soubor

Výzkum jsem realizoval v několika dětských domovech. Jelikož nemám souhlas od těchto zařízení, nemohu tato zařízení specifičtěji konkretizovat. Jedná se tedy o domovy, které mají různé počty klientů, nejvíce do čtyřiceti osob. Domovy jsou řízeny ředitelem či ředitelkou. Personál, v každém z těchto domovů tvoří sociální pracovníci, psychologové, a vychovatelé a pak pomocný personál.

V jednom z těchto zařízení jsem i absolvoval dvouměsíční stáž. Respondenty pro svůj výzkum jsem si zvolil na základě jejich věku, zkušeností a vzájemného vybudovaného vztahu. Musel jsem také vzít v úvahu situaci, že mi někteří rozhovor z časových důvodů odřekli. Respondenty jsem zachoval v anonymitě.

Respondent pan MK, 26 let, 2 roky zkušeností, pozice- vychovatel

Respondentka paní JA, 46 let, okolo 25 let zkušeností, pozice- sociální pracovníce na částečný úvazek a vychovatelka

Respondentka paní BK, 57 let, 18 let zkušeností, pozice- sociální pracovníce

Respondentka paní AA, 50 let, okolo 20 let zkušeností, pozice- sociální pracovníce, v minulosti pracovala jako vychovatelka

Respondent pan PR, 31 let, půl roku zkušeností, pozice- vychovatel

Respondent pan LK, 30 let, 7 let zkušeností, pozice- sociální pracovník

Respondentka paní JL, 36 let, 4 roky zkušeností, pozice- vychovatelka

Respondentka paní MJ, 39 let, 10 let zkušeností, pozice- sociální pracovníce

5.5 Způsob zpracování dat

Pro analýzu dat jsem zvolil otevřené kódování. „Kódování obecně představuje operace, pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a složeny novým způsobem. Při otevřeném kódování je text jako sekvence rozbit na jednotky, těmto jednotkám jsou přidělena jména a s takto nově pojmenovanými (označenými) fragmenty textu potom výzkumník pracuje“ (Škvaříček, Šeďová, 2007, s. 211).

Já jsem využil metody otevřeného kódování. Text jsem rozdělil na jednotky a jednotlivým jednotkám jsem pak přidělil určitý kód. Názvy jednotek byly zvoleny na základě podobnosti a významu. Využil jsem i názvy, kterých využívali i sami respondenti tzv. „in vivo kódy“. Na základě podobnosti významů jsem pak příslušné kódy zahrnul do kategorií. Z následných kategorií jsem vytvořil podkategorie. Kategorie a podkategorie jsem vytvořil tím způsobem, že jsem kódy, které měly podobný význam, přiřadil k sobě. Výsledkem byly pak čtyři velké kategorie, které budu níže podrobněji popisovat.

5.6 Sběr dat

Ke sběru dat jsem využil polostrukturovaného rozhovoru. Rozhovory jsem uskutečňoval se zaměstnanci vybraných dětských domovů, v jednom z nich jsem absolvoval moji povinnou dvouměsíční praxi, kde jsem měl i možnost vidět a zažít, jak pracovníci s dětmi pracují. Rozhovory jsem uskutečňoval až několik měsíců poté. Probíhaly na soukromých setkáních, telefonicky, po sociálních sítích hlasovými zprávami a videohovory. Rozhovory trvaly v průměru okolo 30 - 40 minut. Každý z mých respondentů souhlasil se zveřejněním rozhovoru. Na respondenty nebyl z mojí strany vyvíjen jakýkoliv nátlak. Dotazované osoby jsou profesí vychovatelé a sociální pracovníci, ale pro účel této práce jsem se snažil oslovit sociální pracovníky. Někteří z nich mají smíšené úvazky, vykonávají jak povinnosti sociálního pracovníka, tak vychovatele. Abych splnil etickou povinnost výzkumu, tak každý z respondentů byl náležitě ujištěn, že zůstane v anonymitě. Rovněž jsem každého z respondentů ujistil o tom, že může odpovídat dle svého nejlepšího uvážení, že neexistuje špatná nebo správná odpověď.

Ke sběru dat jsem využil polostrukturovaných rozhovorů. „Polostrukturovaný rozhovor se vyznačuje tím, že má připraven soubor témat/otázek, který bude jeho předmětem, aniž by bylo předem striktně stanoveno jejich pořadí. Mnohdy může tazatel formulace pokládaných otázek částečně modifikovat, nezbytné ale je, aby byly probrány všechny“ (Reichl, 2009, s. 111).

Respondentům byly položeny 4 otázky:

1. *Na co konkrétně děti ve vašem zařízení připravujete ohledně jejich budoucího života?*
2. *Máte možnost ověřit, zda tato příprava odpovídá realitě po odchodu z domova?*
3. *Na jaké problémy naopak následně klienti narážejí či v čem se jim naopak daří?*

4. *Jaké jsou vaše zkušenosti se spoluprací s jejich původními rodinami? Je to spíše překážka nebo máte i dobré zkušenosti?*

Otázky byly pro respondenty srozumitelné a každý z respondentů byl velmi otevřený. Žádný z respondentů neměl problém na žádnou otázku odpovědět. Jeden z mých respondentů, se před rozhovorem, musel na některé věci optat svých kolegů, jelikož jeho působení na pracovišti bylo poměrně krátké. Respondenti odpovídali k věci, a tak jsem nebyl nucen rozhovor nijak zvlášť usměrňovat.

5.7 Analýza dat

Pro analýzu dat jsem zvolil otevřené kódování. Kódování obecně představuje operace, pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a složeny novým způsobem. Při otevřeném kódování je text jako sekvence rozbit na jednotky, těmto jednotkám jsou přidělena jména a s takto nově pojmenovanými (označenými) fragmenty textu potom výzkumník pracuje“ (Švaříček, Šedřová, 2007, s. 211).

Já jsem využil metody otevřeného kódování. Text jsem rozdělil na jednotky a jednotlivým jednotkám jsem pak přidělil určitý kód. Názvy jednotek byly zvoleny na základě podobnosti a významu. Využil jsem i názvy, kterých využívali i sami respondenti tzv. „in vivo kódy“. Na základě podobnosti významů jsem pak příslušné kódy zahrnul do kategorií. Z následných kategorií jsem vytvořil podkategorie. Kategorie a podkategorie jsem vytvořil tím způsobem, že jsem kódy, které měly podobný význam, přiřadil k sobě. Výsledkem byly pak čtyři velké kategorie, které budu níže podrobněji popisovat.

a) Oblasti přípravy klientů na samostatný život

- sebeobslužná činnost
- finanční gramotnost
- mezilidské vztahy
- volnočasové aktivity
- vzdělávání

b) Formy a postupy přípravy klientů na samostatný život

- externí spolupráce D. D.
- vytváření vzorů
- jednorázové akce

c) Možnost ověření situace klientů po jejich odchodu

–zpětná vazba od klientů dobrovolným kontaktem

d) Problémy a úspěchy v životě klientů po odchodu

–hledání práce

–bydlení

–nalezení vhodných budoucích partnerek a partnerů

e) Spolupráce s původními rodinami klientů

–dobrá spolupráce a podpora

–podkopávání autority, špatná spolupráce

6 Výsledky

V této části popisují jednotlivé výsledky rozboru rozhovorů.

6.1 Oblasti přípravy klientů na samostatný život

V této se realizují nejrůznější nácvičky a přednášky. Víceméně se vychovatelé zaměřují na daná témata a oblasti dle úměrnosti věku jednotlivých dětí. Pracovníci kladou důraz na hygienu, pracovní návyky, výsledky ve škole, finanční gramotnost, komunikaci a mezilidské vztahy a připravenost na problémy, se kterými se mohou potkat v samostatném životě.

6.1.1 Sebeobslužná činnost

Všichni dotazovaní shodně odpověděli, že jednou z nejdůležitějších činností jsou sebeobslužná činnosti, které jsou nezbytné pro samostatné fungování jedince. Do sebeobslužných činností patří zejména hygiena, příprava pokrmů, nákupy, úklid atd. Zde uvádím důkazy z rozhovorů:

Paní JA: „...vychovatelé děti učí domácí práce-vaření, úklid, chodí s nimi třeba na nákupy, vysvětlují jim základní hygienické návyky. Například právě na tu hygienu hodně dbáme, protože se mezi dětmi často objevují vši. U mladších dětí klademe důraz, aby si dokázaly zavázat tkaničky samotné, dokázaly se samotné osprchovat atd.“

Pan MK: „Děcka se učí vařit. Vaří se vždy v pátky jednou starší pro mladší, podruhé mladší pro starší. Učíme je dodržovat základní hygienu jako je čištění zubů ráno a večer, sprchovat se musí minimálně ob den.“

Pan PR: „Snažíme se je naučit, jak se o sebe postarat, tzn. umět se obléct přiměřeně počasí, poklízet po sobě, vedeme je k osobní hygieně, protože oni tyto návyky prostě nemají. Každý týden má někdo z dětí na patře službu, kdy vytírá chodbu, někdo zase stoly po jídle v jídelně a tak. Taký vaříme, pečeme. Kluky učíme, jak provést nějaké základní nezbytné opravy a kutilské činnosti.“

Nejstručněji se k problematice vyjádřila paní AA: „Děti učíme, co je soběstačnost, tj. vaření, hygiena, úklid, praní.“

6.1.2 Finanční gramotnost

Zde se, dle slov dotazovaných, jedná o pořádání přednášek na tato témata. Děti se učí, jak zacházet s penězi a učí se znát jejich hodnotu. Zároveň se také učí dělat si rodinný rozpočet. Jak šetřit a utřídit si priority ohledně toho, co je důležité si koupit dříve, co upřednostnit apod. Rovněž zde kladou důraz na to, aby byly děti schopné vyplnit například složenku, nejruznější formuláře atd. Mladší děti jsou učeny formou manipulace s kapesným, starší děti se učí, jak si založit účet, čtení smluv aj.

Paní MJ uvádí: „*Učíme je vydělávat si svoje finance.*“ Dále pokračuje: „... *naše děti se účastní kurzů finanční gramotnosti...*“

Paní AA shodně vysvětluje: „... *učíme je finanční gramotnosti, mladší děti učíme, jak zacházet s kapesným, ti starší se učí třeba založení účtu v bance, co je třeba znát k nájmu k bydlení...*“

Paní BK: „*Učí se hospodařit s penězi, dostávají měsíční kapesné, některé naše děti mají příjem i z praxe ve škole...*“ dále dodává: „...*všechny nákupy musí vyúčtovat, jsou také připravováni k možnému vyřízení různých sociálních dávek, a kam se všude mohou obrátit při odchodu z děčáku*“.

Paní JA se vyjadřuje i o besedách a přednáškách na téma finanční gramotnosti: „*Vybíráme pro ně témata, která jsou aktuální a přínosná. Ted' bude beseda s pracovníky banky, předtím byla beseda na téma nástrah nákupů různých produktů přes internet a také o jejich reklamaci.*“ Později uvádí: „...*ted' nás čeká ještě beseda s názvem Ven z kruhu dluhů*“ ...

Vychovatel PR uvádí: „...*snažíme se o docílení finanční gramotnosti, aby děti znaly hodnotu peněz.*“

Tázaný pan JL: „*Já s děčkama dělám rozvahu pro domácnost. Chodím s nima nákupy a ukazuji jim, co a kolik stojí, aby už měly představu.*“

Pracovník LK se na toto téma vyjádřil pouze stručně: „*Klademe důraz na základy gramotnosti v oblasti financí.*“

Obdobně stručně se vyjádřil pan PR: „*Snažíme se o docílení finanční gramotnosti, aby děti znaly hodnotu peněz.*“ Dotazovaný MK o této oblasti nemluvil.

Paní BK říká: „*Spolupracujeme s organizací, která děti na odchod z domova připravuje. Jedná se o projekty „Začni správně a „Dospělí ze dne na den*“.

6.1.3 Mezilidské vztahy

Co se týká mezilidských vztahů, děti jsou vedeny k tomu, aby uměly správně komunikovat jak mezi sebou a vrstevníky, tak s dospělými. Hodnotí se i vztahy s jejich biologickými rodinami. Při práci v této oblasti se pracovníci zaměřují i na sexualitu, prevenci apod. Snaží se tak zamezit vztahům s partnery, kteří žijí nevhodným a zahálčivým způsobem života. S tím také souvisí i jejich socializace ve společnosti, respektování pravidel a hranic v mezilidských vztazích, tedy nabývají sociálních kompetencí.

To vyvozují na základě informací od paní AA: „*Učíme je...respektování pravidel, která nebyla v původních rodinách dobře nastavená nebo nebyla nastavená vůbec, to jim pomáhá k začlenění do společnosti, učí se komunikaci a společenskému chování, poskytujeme jim výchovu rodičovskou, kdy se učí rozdělování rolí v rodině.*“

PR se ve své výpovědi vyjádřil následovně „*Učíme je, jak se chovat ve společnosti mezi lidmi, aby věděli, že od nich něco očekává jak společnost, tak i jedinci. Já je třeba učím to, že do vztahů v rodině, v přátelství nebo jako partneři musí umět a být ochotní něco investovat i ze sebe a nebýt zvyklí jen brát a čekat na něco od ostatních.*“

Paní JA se vyjádřila, že k získávání kompetencí v této oblasti se využívá i v *Programu rozvoje osobnosti*. Tato oblast je v jednom z bodů v tomto programu: „*Součástí tohoto programu je osobnostní charakteristika. Sem zařazujeme jejich emoční stabilitu, jak se umí přizpůsobovat změnám, jejich temperament. Dále oblast, která je nasměrována na druhé lidi, tedy jejich postavení v kolektivu, vztah k vrstevníkům, k opačnému pohlaví, k dospělým lidem atd. V další oblasti se zaměřujeme také na lidské vztahy, ale přímo v jejich rodině, tedy vztahy s rodinnými příslušníky.*“

Pan MK tvrdí, že problém spatřuje i v oné psychické deprivaci: „*Těmto dětem nebyla podána láska během dětství, a to má pak své následky v podobě citové deprivace.*“ Později dodává: „*My se jim tyto prostředky snažíme sice poskytnout. To, jak se mají správně chovat a naučit je navazovat kontakty. Oni jsou ale často narušení, proto to nejde. Oni se dokážou sice citově přimknout, ale pořád v nich je určitá citová plochost, že dokážou vztah navázat jen nějak povrchně.* Dále říká: „*Materiálně jsou zabezpečeni lépe než děti vyrůstající běžně v rodinách, to ano. Ale city, ač bychom moc chtěli, to nahradit nedokážeme.*“

Pracovník JL dodává: „*To, jak se chovat k lidem, to já spatřuji jako velmi důležité, snažím se je to učit. Vysvětlujeme jim i riziko, které představuje sex. Mají na to velmi zkreslené pohledy. Je to i dobou. Snažíme se s nimi o tom mluvit.*“

Respondent LK je skeptický: „*Je pravda, že se jim snažíme dát tu lásku, aby i oni pak dokázali milovat druhé, ale zdá se mi, že to často pak dospěje v niveč, kolikrát jim chceme jen dobře, ale pak nám vrazí kudlu do zad. Samozřejmě to není časté, ale stává se mi to.*“

6.1.4 Volnočasové aktivity

Co se týče těchto aktivit, jedná se o podporu dětí v navštěvování sportovních, hudebních a dalších kroužků. Některé tyto kroužky musí navštěvovat povinně (plavání). Pracovníkům dětského domova jde především o to, aby se naučily novým věcem a zároveň si zvykly svůj volný čas trávit produktivně a efektivně.

Dotazovaný pan LK říká: „*S děčkama z našeho oddělení chodíme vždy v pondělí a ve čtvrtek na hodiny plavání. Jde o to, že my nemáme čas a prostor je těmto aktivitám učit individuálně. Takže chceme, aby se to naučily tímto způsobem.*“

Od paní JA se dozvídám: „*...to je součástí sedmého bodu v Programu rozvoje osobnosti, kde sledujeme přístup dítěte k těmto činnostem. Jedno naše dítě je teď vedoucím ve skautském oddílu.*“

Vychovatel PR: „*S dětmi, které jsou menší, chodíme také na procházky, skluzavky, hrajeme stolní hry. Starší kluci třeba chtějí navštěvovat box, holky chodí na keramiku. Záleží to na nich. Líbí se mi, že kluci mají zájem o bojové sporty, protože se naučí, jednak jak se mají bránit a také disciplíně. Já s nimi chodím třeba i na brusle, na kola, atd.*“

Podobně se vyjadřuje i pan JL: „*Já brávám děti na hřiště si hrát, hrajeme na schovku, na honěnou, kluci hrají florbal, fotbal.*“

Dotazovaný pan MK: „*Já jsem také hudebník, a tak děti, které mají zájem, se se mnou učí hrát na klávesy a zpívat. Snažím se se to přizpůsobit vždy jejich věku, tak je to náročné. Naše zařízení má i svou hudební skupinu, kde hraje a zpívá také náš pan ředitel, tak v tom holky zpívají.*“

Paní AA se v tomto směru zmínila jen krátce: „*Staráme se, aby se děti naučily svůj volný čas strukturovat.*“

6.1.5 Vzdělávání

Tato oblast se týká kladení důrazu na dodržování školní docházky, doučování, doprovázení na střední školu či střední odborné učiliště. Rovněž může dětský domov podporovat klienta dětského domova při studiu na vysoké škole. Ohledně této oblasti lze říci, že se dotazovaní vyjadřovali stručně a krátce.

Například paní JA, která se v našem rozhovoru hodně odvolávala na Program rozvoje osobnosti: „*V šestce (šestém bodu programu) hodnotíme školní dovednosti a potřeby dítěte ohledně vzdělávání. Celkově sem patří třeba vztah ke škole, jak se dítě staví k domácím úkolům atd.*“

Pan PR stručně říká: „*Pomáháme jim se vzděláváním*“.

O něco obsáhleji se vyjádřil pan JL: „*Kontrolujeme, zda dodržují pravidelnou školní docházku. Děláme s nimi úkoly a procvičujeme. Starší děti jsou vedeny k tomu, aby se už učily samy, my je pak z toho třeba vyzkoušíme. Kontrolujeme jim žákovské knížky, dnes už je to v elektronické podobě často. Taky chodíme na rodičovské schůzky. Zkrátka, co by měli dělat rodiče.*“

Pan LK se zmiňuje o škole a učení klientů jen jednou větou: „*...taky kladem důraz na školu, aby to trochu někam dotáhli.*“

Paní AA: „*Důraz dáváme na školní úspěšnost pro dosažení co nejvyššího vzdělání.*“

„*Oni, si myslím, mohou v životě prorazit jedině se vzděláním, už tak mají dost nedostatků, které nedokážeme odstranit. Ať mají minimálně ten učňák. Samozřejmě jsou mezi nimi i tací, kteří studují i vysoké školy nebo je už dokončili...*“ míní pan JL.

6.2 Formy a postupy přípravy klientů na samostatný život

Tuto kategorii tvoří tři podkategorie: *externí spolupráce dětského domova, vytváření vzorů, jednorázové akce*. V této části, se na základě výpovědí respondentů, můžeme dozvědět, že dětský domov využívá k práci s dětmi různých besed, diskuzí a přednášek. Dětský domov tak spolupracuje s dalšími institucemi, lidmi z nejrůznějších oborů atd. Pracovníci, kteří s dětmi pracují, se snaží jít dětem příkladem. Na životech vychovatelů, způsobech komunikace se děti mají příležitost učit dobrým způsobům a společenskému jednání. Zde si ovšem dovoluji citovat výrok pracovníka LK. Tento pracovník během rozhovoru vyjadřoval skepsi a pesimismus a nespokojenost se systémem. Pro budoucí výzkum si myslím, že je tento výrok nutné uvést pro možné reformy v systému práce s klienty dětských domovů.

„*Děti jsou na samostatný život, podle mě, připravovány obecně nedostatečně, jelikož spousta věcí dostávají zadarmo, mají na všechno pořád právo a základní potřeby jim někdy, když je to potřeba, nemůžeme odepřít. V praxi to pak znamená, že děti nejsou připravené na krize, které v životě přicházejí nebo jiné nedostatky. Oni se s jistým znevýhodněním setkají, když dětský domov opustí. Tato znevýhodnění je ohrožují více než děti z rodin. Furt je chráněná legislativa. Já to považuji za kontraproduktivní.*“

6.2.1 Externí spolupráce dětského domova

Jak již bylo výše zmíněno, k práci s dětmi zařízení využívá spolupráce s externisty. Tato podkategorie úzce souvisí s podkategorií *jednorázové akce*, jelikož spousty těchto akcí jsou vedeny odborníky, kteří jsou „zvenčí“. O tom se můžeme přesvědčit v následujících výpovědích:

Paní JA: „*Jedno naše dítě, které studuje, spolupracuje s jednou nadací. Tato nadace ho podporuje ve studiu nějaké nadstandartní soukromé školy. Dítě musí vykazovat určité výsledky a poskytovat pozitivní zpětnou vazbu. Tento student studuje střední filmovou školu ve Zlíně a tato nadace mu platí školné 18 000,- Kč ročně a k tomu ubytování na internátě-12 000,- Kč ročně a nadstandartní pomůcky-počítač, fotoaparát, videokamera atd.*“

Vychovatel LK říká: „*V rámci preventivního programu se děti setkávají se zajímavými lidmi, jako jsou různí cestovatelé, preventisté, odborníci na finance...*“ Dále v tomto kontextu hovoří: „*Jako dětský domov musíme spolupracovat s úřady práce, Českou správou sociálního zabezpečení. Spolupracujeme taky s jinými dětskými domovy, diagnostickými ústavami, školami. Významně spolupracujeme i s Policií ČR, ať se nám stane útek dítěte z domova nebo někdo něco provede nebo když domlouváme nějakou přednášku nebo akci.*“

Pracovník JL se vyjadřuje prakticky stejně, jen dodává: „*... taky pracujeme se zprávami od lékařů. Ty nám pomáhají s individuálním přístupem k dítěti. Samozřejmě musíme spolupracovat taky s úředníky OSPODu a kurátory.*“

Paní AA: „*Dlouhodobě spolupracujeme s jednou organizací, která se zabývá poradenstvím rodinám, co poskytují náhradní rodinnou péči. Chodíme tam na školení nebo pořádají i program pro naše děti.*“ Název organizace zde záměrně neuvádím, jelikož si to personál nepřál.

Dotazovaný pan PR se ve své výpovědi jen matně zmiňuje: „*Spolupracujeme i s některýma neziskovkama.*“

MK říká: „*Dochází k nám jedna mladá slečna, která poskytuje našim dětem logopedické služby, někdy my vozíme zase děti k ní.*“

6.2.2 Vytváření vzorů

V tomto případě se prakticky jedná o výchovné metody. Pracovníci se snaží dětem ukazovat to, jak má vypadat rodina, jak se chovat ve společnosti atd. Z jejich výpovědí vyplývá, že se snaží tyto vzory ukazovat na sobě, popř. někom jiném. Problém často shledávají ve špatných vzorech dnešní doby.

Například pan MK míní: „Myslím, že dnes obecně je těžké ukázat dobrý vzor komukoliv. Děti se dneska identifikují s nejrůznějšími pseudocelebritami, sledují pořady v televizi, které by vůbec neměly vysílat přes den. Pak mají samozřejmě přístup k internetu, kde sledují různé hloupé youtubery atd. Snažím se jim ukázat víru v Boha, jenže to je problematické šířit takhle víru v instituci, je to zakázané. Tak se k nim chovám laskavě, aby věděly, že chovat se k sobě tak je důležité. Když to uvidí na mně, třeba si to zafixují.“

Na toto téma se paní JA vyjadřuje: „S dětmi ve skupinách pracují vychovatelé. Každá rodinná skupina má dva vychovatele. Ideální případ je, když je to muž a žena, aby dětmi byl následován vzor, kvality a rozdílnost pohlaví ve výchově.“

JL si myslí: „Děti se nejlíp naučí chovat, tak jak to uvidí u nás. Taky jsem otec a snažím se praktikovat toto i na naše klienty.“

Pan PR se vyjadřuje podobně jako pan MK: „I já si myslím, že za spoustu věcí může současná kultura a samozřejmě jejich původní rodinné prostředí. Někteří v podstatě berou jako normu, když se vidí doma rodiče bít, pít mnoho alkoholu. Jsou tu i případy kdy rodiče před dětmi souložili. Snažíme se jim ukázat, že toto není normální, že je správné chodit do práce a vydělávat si peníze poctivě.“

AA míní: „Nikdo nedokážeme zastoupit kvalitní fungující rodinu. Snažíme se jim předat to nejlepší. To, co by měl dělat rodič a dítě ho pak následuje. Nikdy to tak nebude v tomto případě. Ale aspoň něco.“

6.2.3 Jednorázové akce

Tyto akce mají vzdělávací, zábavný a preventivní charakter. Jedná se převážně o témata bezpečnosti na internetu, problematika sexu, zdraví, krizových akcí, sportu atd. Tyto akce jsou vybírány tak, aby byly úměrné určité věkové skupině dětí. Jsou vybírány pracovníky dětského domova, kteří mají na starosti prevenci sociálně patologických jevů. Moje tvrzení je podloženo následujícími úryvky rozhovorů.

Pan LK potvrzuje: „V rámci preventivního programu se děti setkávají se zajímavými lidmi. Konají se přednášky, besedy, workshopy na finanční gramotnost, prevenci sociálně patologických jevů. Navštěvujeme i koncerty, hrady a zámky, divadelní představení, kina, výstavy a muzea.“

Paní MJ uvádí: „Probíhají i různé exkurze na úřady práce atd.“

Pan JL s dětmi navštěvuje sportovní utkání: „S dětmi jsme teď navštívili sportovní utkání ve fotbale. Minulý týden jsem zase byl se staršíma klukama na boxerském zápase.“

Ohledně tohoto druhu práce s klienty se opět šířeji vyjádřila paní JA: „*Minimální preventivní program, to jsou vlastně akce, které vybírá náš preventista ve spolupráci s vychovateli a se sociální pracovníci. Jsou to akce-Víkend na chalupě (sociální sítě a jejich problematika), beseda s pracovník banky, simulovaný soudní proces, beseda s policisty, Den NATO, kurz první pomoci od zdravotky, akce na dopravním hřišti, navštívili jsme lanové centrum, byli jsme třeba i na horolezecké stěně, Familyday Honeywell, Den lidí bez domova...*“

Pan PR mi vyjmenoval takřka stejné akce, které vyjmenovala paní JA. Dodal: „*...byl bych rád, kdyby těch akcí bylo více.*“

Vychovatel MK se řekl, že nedávno místní farnost pořádala jarmark. Říká: „*Děti vyráběly různé výrobky, z papíru atd. Jednalo se o menší děti. Tyto výrobky pak prodávaly. Bavilo je to.*“

Paní AA vyzdvihla význam těchto akcí: „*Mám různé sportovní a vzdělávací akce, které dětem mohou poskytnout nové znalosti, které se jim budou hodit v praktickém životě a vyhnou se tak i různým nepříjemnostem. Lépe řečeno, budou vědět, jak se jim vyhnout.*“

6.3 Možnost ověření situace klientů po jejich odchodu

V této sekci se všichni vyjádřili téměř naprosto shodně. Na otázku, zda mají možnost po odchodu klientů ze zařízení nějakou zpětnou vazbu, takřka všichni odpověděli, že nemají téměř žádnou možnost si výsledky své práce ověřit. Pouze dobrovolným kontaktem, pokud mají bývalí klienti dále zájem s personálem dětského domova komunikovat. Občas pracovníci dětského domova dostanou zprávu od České správy sociálního zabezpečení. Zde jsou následující odpovědi:

Vychovatel PR: „*Ověřit si to můžeme pouze osobním rozhovorem u plnoletých jedinců. Protože je u chovance zrušená ústavní výchova, tak dochází přerušení kontaktu s ústavem. U neplnoletých chovanců dostáváme někdy informace prostřednictvím České správy sociálního zabezpečení.*“

Paní AA: „*Komunikujeme s některými dětmi, které odcházejí nebo od nás už odešly, a tím si ověřujeme, co nejvíce potřebují pro svůj samostatný život, tzn. zpětná vazba od klientů.*“

Pan MK na toto konto vysvětluje: „*Nevíme o všech. Navštěvují nás. Vědí, že jsme jim pomohli.*“ Dále ještě dodává: „*Žádné takové statistiky nemáme.*“

LK říká: „*Nemáme si to jak ověřit. Jen tehdy, pokud se dítě po odchodu z dětského domova k nám zastaví a dá o sobě vědět, jak se mu daří.*“

Pani JA potvrzuje: „*Ve výsledcích naší práce si nelze nic osahat. Je to dlouhodobý proces a až po odchodu dětí z dětského domova právě do toho samostatného života vidíš, jestli se to aspoň trochu povedlo. Mnozí z nich nám totiž dávají zpětnou vazbu. Přijdou se pochlubit se svými partnery, dětmi, svou prací, úspěchy, bydlením atd.*“

Vychovatel JL: „*To hodně záleží. Buď za námi přijdou se podívat. Máme je i v kontaktech na profilech na sociálních sítích. Tak si taky píšeme a vidíme fotky. Takže se to dovídáme od nich, jak se jim daří a jak žijí.*“

6.4 Problémy v životě klientů po odchodu z dětského domova

Z odpovědí dotazovaných pracovníků lze vyvodit, že se jedná často o vztahové problémy, problémy při hledání zaměstnání a bydlení. Tato sekce je rozdělena na podkategorie na *hledání práce, bydlení, budoucí partnerky a partnery*.

Pani JA se vyjádřila následovně: „*Pyšní jsme samozřejmě tehdy, když si naši klienti najdou solidního partnera, založí fungující rodinu, mají práci a to jakoukoliv. Pyšní jsme samozřejmě taky na ty, co dosáhli vysokoškolského vzdělání, jdou třeba pracovat do zahraničí, cestují, pořídí si vlastní bydlení.*“ Takhle by se tato kategorie dala shrnout.

Výrok od paní BK má také poměrně silný význam: „*Velice těžko se těmto mladým lidem začíná bez podpory rodiny, nebo okolí.*“

Sociální pracovnice MJ podotýká: „*Občas si někteří myslí, že budou mít vše automaticky zadarmo zajištěné a nebudou se po odchodu z dětského domova muset starat o nic. Spoustu věcí berou jako samozřejmost.*“

6.4.1 Hledání práce

Prakticky všichni pracovníci shodně uvedli, že jedním z hlavních problémů, kterým klienti po opuštění instituce čelí, je najít si a udržet vhodné zaměstnání. A naopak považují za velký úspěch, pokud si klienti nějaké najdou.

Pani MJ: „*Jen u pár výjimek se podařilo, že se děti po odchodu z domova osamostatnily a nenavázaly na svou původní rodinu, našly si práci a fungují samostatně.*“

Pani BK: „*...učí se také schopnostem jako je sestavení životopisu k nalezení práce a přípravy na pohovor.*“

Pani JA: „*...problém je také získání práce, ale s tím jim můžeme pomoci.*“

Paní AA: *„Dětský domov ji sežene práci, ale oni o ni přijdou, protože oni nejsou ochotni pětkrát za týden do té práce vstát...“* Ještě dodává: *„Je to hodně o jejich volných vlastnostech, pokud se chtějí učit a pracovat, často se jim podaří najít dobré uplatnění.“*

Pan LK: *„...najít si vhodnou práci je taky závažný problém, na který naráží.“*

Rovněž pan MK zmínil ve své odpovědi, že udržení práce je problém: *„Pro ně je těžké si někdy práci udržet, protože nemají ctižádost a nejsou spolehliví.“*

Vychovatel PR: *„Někteří jsou bez práce a uchylují se asociálnímu chování a nevhodnému způsobu života.“*

Pan JL: *„Pokud si práci nemohou nalézt, pomůžeme jim, ale horší je, aby tam setrvali.“*

6.4.2 Bydlení

V otázce bydlení je důležité, aby místo, kam klienti po odchodu půjdou bydlet, bylo podnětné a klienti měli motivaci pokračovat v řádném způsobu života. Často hrozí, že se klienti vrátí ke své biologické rodině, která nevede klienta správným směrem. Klienti po odchodu z dětského domova se vrací k původním rodinám, využívají služeb Domů na půl cesty, azylových domů nebo se odstěhují na ubytovny apod. Toto tvrzení vyplývá z následujících výpovědí:

Pan PR: *„Je dobré, když si najdou bydlení, kde jsou nějaké přijatelné podmínky pro bydlení. Často končí na ubytovnách, kde často žijí lidi, kteří nepracují, jsou závislí na alkoholu a drogách. S klienty to pak jde z kopce. Ubytovny nejsou kvalitní, není tam soukromí a často děsné podmínky.“*

LK hovoří o nevhodnosti bydlení u původních biologických rodin: *„Spousta dětí se vrací k bydlení se svými biologickými rodiči do nepodnětného prostředí.“*

JL zmiňuje: *„Ubytování jim i najdeme i nájem za ně zaplatíme, a to i na několik měsíců dopředu, ovšem je už problém to, jestli včas nájemné platí a nevyšoupnou je.“*

Pan MK se ve své odpovědi příliš o bydlení nerozhovořil. Zmínil se jen: *„Také bydlení je někdy problém.“*

Paní AA: *„Někteří klienti se pak vracejí ke svým původním rodinám nebo žijí na ubytovnách a v azylových domech a kopírují tak životní styl svých rodičů.“*

Děti mají možnost spolupráce s dětským domovem při hledání následného bydlení, přičemž i tak mají klienti problémy vyjít. Tak uvádí paní BK: *„I když jim zařídíme, pokud se nemají kam vrátit, tak zpočátku mají problém vyjít s penězi, koncem měsíce už finance dochází.“*

6.4.3 Nalezení vhodných budoucích partnerek a partnerů

Prakticky všichni respondenti uvedli, že je úspěch, když si najdou kvalitní partnery. Často se jim to nedaří a naleznou si partnery, kteří na klienty nemají dobrý vliv a stahují je k nemístnému způsobu života.

Pan PR: *„Některá děvčata brzy po odchodu od nás brzy otěhotní a nemají žádné zázemí. Je to však individuální, někteří to zvládnou i tak...“*

Pan LK: *„spousta dívek brzy otěhotní s kriminálníky.“* Dále: *„Obecně se dětem daří nejlépe, když si najdou k sobě kvalitního partnera s dobrou rodinou, která je dítěti oporou.“*

Podle pana MK je i velkým problémem sexualita: *„Promiskuita, časté střídání vztahů, citová plochost. To je realita.“*

Pan JL: *„Potřebují oporu. Teď se stalo, že se jeden kluk, který od nás před rokem odešel, zamiloval do dívky, která nebyla dvakrát zodpovědná a vyzrálá. Později ho už začala akorát využívat a povytahovala z toho chudáka velké množství peněz. Pak ho opustila a on začal pít.“*

AA říká: *„Na jejich životech má pak partner či partnerka velký vliv. Jsme rádi, když se pak ožení nebo vdají a založí rodinu, která dobře funguje. V opačných případech to je tragédie. Škoda o tom mluvit.“*

6.5 Spolupráce s původními rodinami klientů

Poslední kategorie je o komunikaci a spolupráci původních rodin dětí s dětským domovem. V obecnosti lze tvrdit, že pracovníci dětského domova nejsou se spoluprací s rodinami velmi spokojeni. Hodně si stěžují na podkopávání jejich autority. Jsou ovšem i dobré příklady spolupráce.

6.5.1 Dobrá spolupráce a podpora

Povětšinou na dobrou spolupráci ve většině případů pracovníci dětského domova příliš nepoukazovali. Ovšem každý se aspoň o něčem, kdy rodina funguje při komunikaci s domovem, zmínil.

Paní MJ: *„Existují i světlé výjimky, se kterými je spolupráce ku prospěchu. Těch je ovšem opravdu minimum.“*

Pan MK: *„Snažíme se je zainteresovat. Všichni rodiče mají o jejich děti u nás aspoň minimální zájem.“* Později: *„S částí z nich je i dobrá spolupráce.“*

Paní AA: „...obvykle jsou rodiče hrdí, když se jejich dítěti daří, ale...“ Dále o dobré spolupráci dodává: „Někteří osvícenější rodiče možná děti nabádají, aby neskončily stejně jako oni. Čest výjimkám, znám asi dvě.“

Pan PR dobrou spolupráci zmínil pouze v jedné větě: „Jsou někteří, se kterými se domluvit dá.“

Paní JA uvádí i jeden konkrétní pozitivní příklad: „Matka schizofrenička, v posledních letech pod psychiatrickým dohledem, v invalidním důchodu. Za dětmi pravidelně jezdí, vždy má pro ně nachystaný nějaký program, je s nimi v neustálém kontaktu třeba po telefonu, na facebooku a jezdí na pravidelné návštěvy. Děti se na ni těší, vychovatelé ji mají rádi a fandíme jí, že svou nemoc tak dobře zvládá a nám i dětem je v rámci svých možností nápomocna.“

Pan LK se vyjádřil také o dobré spolupráci pouze krátce: „Občas to jde, že s námi spolupracují, ale to je fakt jen někdy.“

Pan JL: „Za svou praxi jsem snad narazil na to, kdy ta spolupráce nějak fungovala, jen jednou.“

6.5.2 Podkopávání autority, špatná spolupráce

Smutnější realita se stává ve většině případů normou, kdy je pro dětský domov působení rodičů spíše na obtíž a je podkopávána jeho autorita. Často se stává, že jsou děti rodiči nabádány proti personálu dětského domova. Často pak děti, po odchodu ze zařízení, stahují k zahálčivému životu či na nich různě parazitují.

Paní MJ říká: „Spousta dětí odchází z domova již nakontakována na svoji původní rodinu a často pak přejímají jejich nevhodné vzorce chování.“ Uvádí také: „V mnoha případech je spolupráce s rodinami během, pobytu dětí u nás, minimální, spousta rodičů děti během pobytu v domově vůbec nenavštěvuje.“

Pan LK si stěžuje: „Je to pro nás překážka. Spolupráce většinou bývá nespolehlivá, nepodnětná a nedostatečná a taky často lživá. Dítě v u nás je naučena na určitý systém a rodiče jej rádi nabourávají, většinou. Někdy nás chodí i poučovat, řvát na nás a někdy i vyhrožovat.“

MK také zmiňuje rozpory mezi zařízením a rodiči: „Jsou tam i případy, kdy je působení rodiny jak kdyby proti našemu působení v silném kontrastu. Teď jedna matka o naší holky neprojevila zájem. Část těch rodičů jsou už opravdoví dezoláti.“

Paní JA uvádí opět konkrétní případ špatného příkladu: *„Otec bezdomovec a alkoholik si pravidelně chodil pro svého syna na vycházku. Přicházel ve stavu, kdy vypadal relativně střízlivě, ale dítě vracel pozdě, táhl z něj alkohol a jednou dítě vůbec nepřivedl, tak se ožral, že museli zasahovat policisté. To je klasický případ, kdy je kontakt rodiče s dítětem na škodu.“*

Paní BK podotýká: *„S většinou z nich je spolupráce špatná, někdy absolutně žádná“.*

Pan JL se zmiňuje pouze krátce: *„Ani se mi o nich nechce mluvit, je to o ničem. Podle mě se ani o žádné spolupráci mluvit většinou nedá.“*

Pan PR: *„...často podkopávají naši autoritu a ještě nám radí, jak to správně dělat.“* Později po tom, co sdělí něco z dobré zkušenosti: *„Myslím, že je to však problematické.“*

Od paní AA se dovídám: *„...někdy mají pak tendence na dítěti parazitovat, případně ho rovnou obrát o peníze, naspořené za pobytu v DD.“* Později ještě uvádí: *„...nicméně pokud je děti často navštěvují, vždy hrozí, že se tyto děti přizpůsobí jejich životnímu stylu a ne naopak.“*

Diskuze a limity výzkum

V jakých směrech a jakými metodami jsou děti připravovány na život, který je čeká po odchodu z dětského domova? Tak zní výzkumná otázka této práce. Odpověď na tuto otázku lze zodpovědět takto: Děti jsou připravovány v oblasti sociální, komunikační, ekonomické a vzdělávací. Pracovníci dětského domova jsou profesně zařazeni jako vychovatelé a jako sociální pracovníci. Charakter sociální práce jako takové je ovlivněn cíly výchovy dětí a zdůrazňuje osvojení hygienických návyků, finanční gramotnosti, vytvoření potřeby pracovat a dosažení vzdělání a sociálních dovedností, je tedy specifická výchovným zaměřením. Využívá **programů rozvoje osobnosti** a **Minimálního preventivního programu**. S dětmi je pracováno na úrovni dítě a rodič, popř. na partnerském přístupu. Program rozvoje osobnosti pracuje s různými potřebami a oblastmi života každého dítěte. Kromě působení samotných pracovníků dětského domova na děti se využívá spolupráce s externisty a dalšími organizacemi. Děti chodí na různé vzdělávací, sportovní a preventivní akce, workshopy a přednášky, které jim přináší informace v potřebných oblastech života. Dětský domov se, pokud to lze, snaží zainteresovat původní rodiny dětí.

Kladu si otázku, zda odchod v 18 letech, pokud klient dále nestuduje, není příliš časný. Autor *Petr Prokop* ve své práci *Osamostatňování klientů zařízení náhradní výchovné péče v mezinárodním srovnání* (2015) uvádí, že odchod z dětského domova by měl nastat v pravý čas v rámci psychosociálního vývoje. Dále pokládám za důležité se zamyslet nad rolí rodičů u dětí, které jsou v dětském domově. Má s nimi být povinnost spolupracovat za každou cenu? *Anna Růžičková* v její bakalářské práci, na téma *Dítě s poruchou chování v institucionální péči - jeho životní perspektivy a sebepojetí* (2018), uvádí, že rodičovská práva komplikují institucionální výchově její výkon.

I z mých poznatků lze vyvodit, že je sice důležité s rodiči spolupracovat, ale v některých případech může intervence rodičů pobyt dítěte v ústavním výchovném zařízení spíše komplikovat.

Tento výzkum může aspoň částečně přinést odborné i laické veřejnosti poznatky o tom, jak probíhá práce s dětmi v ústavním zařízení. Může rovněž přinést i inspiraci a jistou nápravu v současném systému ústavní výchovy.

Co se týká limitů výzkumu, jedním z problémů pro mě byla má nezkušenost ve formulaci otázek a vedení efektivního rozhovoru. Jednalo se o mou první větší zkušenost. Další problém při realizaci tohoto výzkumného šetření byl fakt, že dotazovaní měli tendenci

se vyjadřovat příliš „strojeně“ až nepřirozeně. To pro mě představovalo problém při transkripci rozhovorů a její analýze.

Závěr

Cílem mé této práce bylo popsat sociální práci v dětském domově se zaměřením na budoucí život klientů po odchodu. Personál dětského domova učí děti společenskému chování, hygieně, schopnosti se obsloužit, podporuje děti psychicky a snaží se dětem poskytnout určité zázemí. Dále učí děti, jak zacházet s penězi apod. Tato práce personálu dětských domovů spočívá tedy především v náhradní výchově dětí, v jejich socializaci a integraci do společnosti.

K tomuto závěru jsem došel na základě studia literatury při psaní této práce a během výzkumu, který jsem v rámci této bakalářské práce realizoval metodou kvalitativní, pomocí rozhovorů. Nejprve jsem popsal, co sociální práce je. Dále její paradigmaty, postupně jsem se dostal k popisu specifik sociální práce v dětském domově. V teoretické části jsem dále rozebíral problematiku psychické deprivace jako hlavního činitele selhání, samostatnosti a průběh přípravy na samostatný život.

Dle mého názoru jsem cíl práce naplnil. V budoucnu může být tato práce přínosná jako určitý základ pro jiné výzkumy, ať už se týkají sociálních pracovníků, například druhu a způsobu profesní přípravy, či role práce státních orgánů v průběhu přípravy odchodu z dětských domovů, či jejich uplatnění v různých společenských pozicích po nebo jiné výzkumy.

Během mé práce jsem se setkal s nedostatkem literatury přímo k tématu a domnívám se, že tomuto aspektu sociální práce by se měla věnovat větší pozornost. Další práce a výzkumy by lidem opouštějícím ústavní výchovu mohly přinést kvalitnější životní podmínky.

Citovaná literatura

1. **Matoušek, Oldřich.** *Základy sociální práce.* Praha : PORTÁL, 2011. 978-80-262-0211-0.
2. **Bittner , Petr, a další.** *Děti z ústavů!* Brno : Liga lidských práv, 2007. 978-80-903473-4-2.
3. **Navrátil, Pavel.** *Teorie a metody sociální práce.* Brno : Marek Zeman, 2001. ISBN 80-903070-0-0 .
4. **Prokop, Petr.** Osamostatňování klientů zařízení náhradní výchovné péče v mezinárodním. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2015.
5. **Zákon č. 108/2006 o sociálních službách.** *Zákony pro lidi.* [Online] 13. březen 2006. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>.
6. **Zákon č. 359/1999 o sociálně-právní ochraně dětí.** *Zákony pro lidi.* [Online] 1999. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359/zneni-20180101>.
7. **Zákon č.109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.** *Zákony pro lidi.* [Online] 2002. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>.
8. **Hendl, Jan.** *Kvalitativní výzkum.* Praha : PORTÁL, 2016. ISBN 978-80-262-0219-6.
9. **Švaříček, Roman a Šedřová, Klára.** *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách : pravidla hry .* Praha : PORTÁL, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.
10. **Reichel, Jiří.** *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů.* Praha : Grada Publishing, a.s, 2009. ISBN 978-80-247-3006-6.
11. **Baldová, Lenka, Matoušek, Oldřich a Pazlarová , Hana.** *Individuální plánování služeb u ohrožených dětí a mládeže.* Praha : Člověk hledá člověka, 2008. ISBN 978-80-254-2756-9.
12. **Cuskelly, E. J.** *Současná spiritualita.* Praha : Karmelitánské nakladatelství, 1994. ISBN 80-85527-70-7.
13. **Řezníček, Ivo.** *Metody sociální práce: Podklady ke stážím a ke kauzuistickým seminářům.* Praha : SLON, 2000. ISBN 80-85850-00-1.

14. **Badínková, Radka.** *Problematika samostatného života po odchodu z DD.* Hradec Králové : UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ, PEDAGOGICKÁ FAKULTA, 2010.

15. **Hojdarová, Markéta.** *Sociální práce a její postavení v rámci jiných pomáhajících profesí z pohledu sociálních pracovníků OSPOD.* České Budějovice : JIHOČESKÁ FAKULTA UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH. Zdravotně sociální fakulta, 2015.

16. **Válková, Jitka.** *Příprava dětí v dětských domovech na samostatný život.* Zlín : UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ, FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ, 2017.

17. **Martišková, Zuzana.** *Odchod plnoletých z dětských domovů.* Pardubice : UNIVERZITA PARDUBICE, FAKULTA FILOZOFICKÁ, 2012.